Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 122 (10719) | 1978 чылдың май 25, четверг | 1925 чылда үндүрүлдеттинген | Өртээ 2 көп.

КЕЗЭЭДЕ ЧОН-БИЛЕ

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң районнарынга чорааныңга турасаатаан документалдыг фильмни май 23-те Төп телевидениеге көргүскен.

Новосибирсктиң, Хабаровсктиң, Владивостоктуң, Амурда-Комсомольскиниң болгаш өске-даа хоорайларның ажылчы чоннары-биле Леонид Ильичиниң чүректиң ханызындан эвилең ужуражылгаларын ында көргүскен. Партияның болгаш чоннуң бузулбас эвиниң чырыткыланчак көргүзүү ол ужуражылгалар болган. Эш Л. И. Брежневтиң Оожум океанның Кызыл Тук орденниг флодунга чорааның дугайын, «Адмирал Сенявин» деп крейсер ырынга оон чугаазының дугайын кинокадрлар тоожуп турар.

«Кезээде чон-биле» деп фильмде СЭКП-ниң XXV съездизиниң, партияның ТК-зының оон дараазында болгулаан Пленумнарының шиитпирлеринге, эш Л. И. Брежневтиң чугааларында кирген айтыышкыннарга болгаш сүмелерге холбаштыр улус-ажыл-агыйының бүгү адырларының ажылчы чоннарының мурнунда турар сорулгаларны партия активтеринде, күш-ажылчы коллективтер хуралдарында кайы хире ханы болгаш ажыл-ишчи чугаалажып турарының дугайын тоожуп турар.

(СЭТА).

ХҮН БҮРҮ АЖЫЛГА УДУРТУЛГА БОЛДУРАР

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ИДЕОЛОГИЯ АКТИВИНИҢ ЭШ Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ «БИЧИИ ЧЕР», «КАТАП ТУРГУЗУУШКУН» ДЕП НОМНАРЫН ЧУГААЛАЖЫРЫНГА ТУРАСКААТКАН ХУРАЛЫНДАН

Г. Ч. ШИРШИННИҢ илеткели

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң «Бичии чер» болгаш «Катап тургузуушкун» деп номнарын база ажылчы чоннарның идей-политиктиг болгаш шериг-патриоттуг кижизидилгезиниң сорулгаларын чугаалажып көөрүнге турасаатаан республиканың идеология активиниң хуралы майның 23-те Кызылга боол эрткен. Актив хуралынга СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин илеткел кылган.

Идеология активиниң хуралы СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң «Бичии чер» болгаш «Катап тургузуушкун» деп номнарын база ажылчы чоннарның идей-политиктиг болгаш шериг-патриоттуг кижизидилгезиниң сорулгаларын чугаалажып көөрүнге турасаатыңган деп, Г. Ч. Ширшин чугаалаан.

Эш Л. И. Брежневтиң «Бичии чер» болгаш «Катап тургузуушкун» деп чогаалдары совет улустуң канчаар-даа аажок улуг сонуургалын болдуруп, даштыкыда калбак үнелелди алган. Оларның чырыкче парлаттынып үнгени дээрге бистиң улустуң, бистиң чурттуң ниитилел-политиктиг, угаан-бодал амыдыралынга улуг болуушкун болган. «Бичии чер» болгаш «Катап тургузуушкун» деп номнар партийжи-политиктиг дуржулганың үнелеп четтинмес эртинези, мобилизакчы улуг күштүг документилер апарган. Коммунистиг партияга удурткан совет улустуң эрес-маадырлыг болгаш туруштуг чоруун, кызымаккай күш-ажылын, угаан-бодал талазы-биле күжүн ол номнарда кайгамчыктыг ханы болгаш чайынналчак кылдыр көргүзүп турар. Ол дээрге, Улуг Октябрьның, ленинчи партияның херээнге, коммунизмниң тырыткылыг идеалдарынга совет кижилерниң чайгылыш чокка бердинигениниң дугайында номнар-дыр. Ол номнар партия болгаш күрүне органнарының, бистиң кадрларывыстың ажылының эң-не кол чүүлдеринге—масса чоннуң организастаарынга болгаш мобилизастаарынга, оларны айыттынган эчис сорулгаларже удуртуп, башкарарынга дузалаар.

Коммунистиг партияның херээнге кызыгаар чокка бердинген совет кижилер оон иштики болгаш даштыкы-даа политиказын изиг-биле деткип турар. Олар ленинчи партияны, эш Л. И. Брежневке баштаткан оон Төп Комитедин, ТК-ның Политбюрозун долгандыр сырый каттышкан. Шылгарангай партия болгаш күрүне ажылдакчызы Леонид Ильич Брежневтиң амыдыралы болгаш ажыл-чорудулгазы-даа совет кижи бүрүзүнге эң бедик идейлиг бүзүрелдиң, ленинчи партияның өндүр улуг херээнге, бодунуң Төрээн чуртунга, бодунуң улузунга кызыгаар чокка бердиниишкиниң үлегер-чижээ боор турар.

Эш Л. И. Брежневтиң Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң районнарынга барып чорааның үезинде оон ажылчы чоннар-биле, Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң дайынчылары-биле, партия-ажыл-агый активи-биле ужурашканы болза партия Төп Комитединиң ажыл-чорудулгазында удурткулганың ёзулуг ленинчи стилиниң чаа чайыңналчак көргүзүү болган. Леонид Ильич Брежнев улустуң чаагай чоруунуң, Чер кырынга тайбыңның эрге-ажыктары дээш бодунуң могаг-шылаг чок ажыл-чорудулгазы-биле совет улустуң ханы хүндүткелин болгаш өөрүп четтиришкиниң, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчы шимчээшкининде, бүгү делегейниң ажылчы чоннарында улуг алдарны чаалап алган.

Леонид Ильич Брежнев Ада-чурттуң Улуг дайынының баштайгы хүнүнден эгелээш, фашистиг Германияны ашкан долу тиилелгеге чедир Совет Армияның хүрээлелинге турган. Оон сактып турары: «...өг-бүле-биле байырлажып алыр дээш, бажыңга кире дүжүп четтигипкеш-ле, фронтуже чоруй барган мен». Фашистиг Германияны чылча шаварынга, Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң тиилээшкинге Леонид Ильич улуг салыышкынны киирген. Ол Мурнуу фронтунуң политэргелелиниң начальнииниң оралакчызы, оон соонда 18-ки армияның политкиадилиниң начальниги, 4-кү Украина фронтузунуң политэргелелиниң начальниги турган, Совет Армияның Кавказка, Причерноморьеге, Крымга, Украинага улуг-улуг операцияларны боттандырып чорударынга, Чөөн Европаның чурттарының улустарын фашистиг кулданылышкындан хостаарынга идепкейлиг киржикен.

Эш Л. И. Брежневтиң Новороссийск чанынга болган улуг тулчуушкунга киришкени оон дайынчы намдарының эң-не чайынналчак, маадырлыг арыннарының бирээзи боор турар. Ол дугайын «Бичии чер» деп номда бижип көргүскен.

«Бичии чер» деп ном дээрге Ада-чурттуң Улуг дайынының аар-берге чылдарында совет кижилерниң эрес-маадырлыг чоруунуң дугайында, чуртту камгаланырынга белеткээринге болгаш фашистиг эжелекчилерни чылча шаварынга Коммунистиг партияның удурткучу, башкарыкчы ролюнуң дугайында чугаалап турар эң-не ханы шынныг тоогулуг документ боор турар.

Эш Л. И. Брежнев бодунуң номунда совет дайынчыларның, коммунистерниң эрес-маадырлыг болгаш дидим чоруктарының хөй санныг чижектерин чугаалап турар. Парторг Валлиулиниң маадырлыг чоруунуң дугайында ол мынчаар бижээн: «Ол кижи чайлаш чок өлүмче бар чыдарын билгени маргылдаа чок» Ынчалза-даа ол үеде: «Ам дораан маадырлыг херек кылырым бо-дур»— деп, байын чугааланып чораан деп. Чок, оон кылган маадырлыг чоруу дээрге, анаа-ла көөргеттинген, коя чүве эвес, алдар-ат сүрген чүтүл-даа эвес, а бодуун, кижилиг, хөй хоозун сөске ынак эвес эргим, шынчы чоруктуң илерээшкини-дир... Кижи амытан кандыг-чүү-даа боор турда, бодунуң кылза чогуур херээн кылыр ужурлуг...».

«Ындыг болганда, маадырлыг чорук кылыры дээрге, анаа-ла бир душ болур чорук эвес, ол дээш бодунуң амы-тынын медерелдии-биле берип турар херээнин шынныынга шынчызында-дыр». Дыка-ла шын болгаш эки кылдыр чугаалаан-дыр!

Дайынчыларның болгаш улусчу ополчениянын-даа дайынчы одуругларынга, партизан отрядтарынга болгаш заводтарның цехтеринге-даа чораан болза, коммунистер чер-ле болганынга ханы идейлиг бүзүреддиин, организастыг болгаш сагылга-чурумнуг чоруктарының үлегер-чижээн көргүзүп келгеннер. «Өлүмнүг сегиржип алышкынның мурнуу чарыында партияга кирген кижи кандыг чингелделиг боол болурул, партия аңаа кандыг эргелерни тыпсып болурул? Чүгле чаңгыс эргени, чүгле чаңгыс хүлээлгени—аътака үезинде бир-ле дугаарында тура халыыр эргени, дайзынның огунга удур бир дугаарында чүгүрүп үнер эргени тыпсып болур турган»— деп, Леонид Ильич бижээн.

«Бичии чер» деп номда армияның болгаш флоттуң политорганнарының дугайында, дайынчыларның бедик мораль-политиктиг меэзүн, тулчуушкунга чедиишкиннерни хандырар ужурлуг доктаамал политиктиг ажылдың дугайын тодаргайы-биле бижип көргүскен. Номчукчу 18-ки армияның политкиадилинге ажыл-херекчи байдалды, оон салгап сорулгаже чайгылыш чок чүткүлдүг ажылын көөр. Леонид Ильич Брежневтиң бүгү сактыышкыннары аңаа дайынчыдан эгелээш, генералга чедир дайынчы эш-өөрнү ёзулуг чылыг ёзу-биле, ынакшыл-биле көөрүнүң кайгамчык кижизиг чоруу-биле сиңниишкен.

Леонид Ильич фашизмге удур кадыг-дошкун сегиржип алышкынга совет улустуң тиилелгезиниң кол-кол факторларын анализтеңгеш, улустуң угаан-бодал талазы-биле күжүнүң, оларның Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында өлүм чок маадырлыг чоруунуң үндезин дозу совет кижилерниң боттарының херээниң төөгүлүг шынныынга ханызы-биле бүзүрелинде боол турганын көргүскен. Партияга соруг киирткен болгаш организастаткан бүгү улус Улуг Октябрьның чаалап алышкыннарын камгалаарынга туржуп эгелээн.

«Бичии чер» деп ном кижизидикчи болгаш мобилизакчы улуг ужур-дузалыг. Ол ном партия, күрүне органнарын, хөй-нийти организацияларын ажылчы чоннарның, аныяктарның шериг-патриоттуг кижизидилгезин улам-на сайзырадырынга, совет кижи бүрүзүн изиг патриотизмниң, ленинчи партияның херээнге кызыгаар чок бердиниериниң, бодунуң Ада-чуртун эрес-маадырлыы-биле камгалаарынга белен болурунуң ёзузунга кижизидеринче углап баштап турар.

Партия эш Л. И. Брежневти кайнаар-ла чоруткан болдур, ол кажан-даа, кана-даа баргаш, партияның улуг херээ дээш бодунуң энергиязын үндүрүп, кызымаккайы-биле демисежип, бедик партийжи принципиалдыг болгаш ажыл-херекчи чорукту, кижилерге эптиг-ээлдек болгаш дыңнангыр-кичээнгейлиг боол, кижилерни сырый каттыштырып билирин көргүзүп турган. Бистер «Катап тургузуушкун» деп номну номчааш, ол Запорожье болгаш Днепропетровск областарның партия организацияларын удуртуп тургаш, оларның улус ажыл-агыйын катап тургузуп, хөгжүдерниң херээнге кайы хире күжүн болгаш энергиязын, дуржулгазын болгаш билиин бергенин тодаргайы-биле көөр бис.

(Уланчызы 2-ги арында).

ТАЙБЫҢНЫҢ, НАЙЫРАЛДЫҢ ЭКРАНЫ

Делегейниң V кинофестивалы Узбекистанның найысылалы — Ташкенттиниң Урал чүүлдер ордузунда май 23-те байырлалдыг байдалда ажыттынган. Хоорайның ол эң улуг залында — Азияның, Африканың, Латин Американың национал кинематографияларының төлээлекчилери, социалистиг күрүнелерден аалчылар, совет хөй-нииттиниң төлээлекчилери.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң фестиваль киржикчилеринге болгаш оон аалчыларынга байырлыг чагаазын чыылганнар диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкааштыыннары-биле уткаан. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Узбекистанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары **Ш. Р. Рашидов** ол байырлыг чагааны номчаан.

Фестивальдың оргкомитединиң даргазы, Узбек ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы **Р. Х. Абдуллаева**, ССРЭ-ниң Күркино даргазы **Ф. Т. Ермаш**, ССРЭ-ниң Кинематографистер эвилелиниң баштаар черинин секретары **С. А. Герасимов** болгаш өске-даа ораторлар байыр чедирген эвилең, чүректиң ханызындан, сөстери дээш, Азияның, Африканың, Латин Американың демниилгелиг кино урал чүүлүнүң мастерлериниң ажыл-чорудулгазын бедии-биле үнелээни дээш Ташкент кино көрүлдезиниң киржикчилериниң мурнундан Леонид Ильич Брежневке ханы өөрүп четтиришкинин илергейтээн.

Фестивальдың тугун көдүрген.

Ынчангаш делегейниң кино урал чүүлүнүң эң алдарлыг болгаш калбак төлээлелгелиг көрүлделериниң бирээзи кылдыр алдаржып суралгааш Ташкент фестивалы эгелээн. Ол бо-даа удаада экран мастерлериниң улуг сонуургалын хайныктырган: тозан ажыг чурттуң төлээлекчилери аңгы көрүлдеге келген. Ол дээрге, фестивальдың тугунда: «Тайбың, социал демниилге болгаш улустарның хосталгазы дээш!» деп чуруттунган ол-зуңну урал чүүлдүң чепсээ-биле боттандырарынга белен, демиселиниң талазы-биле чангыс аай сурукчулар-дыр.

Кино көрүлдеге киржикчилер-биле урал-чечен болгаш документалдыг 150 ыыгаш фильмнерни киирген. Олар хөгжүп орар чурттарның кино урал чүүлүнүң чогаадыкчы демниилгениң өзүлдезин, социал шынныгы айтырыгларны улам дидим сегирип ап турарын, кижилерниң угаанынга болгаш чүректеринге кино чепсектериниң дузазы-биле салдар чедирер чүткүлдүүн тодаргай көргүзүп турар. Фестивальдың программазы көрүлделерден аңгыда, кинематограф хөгжүлдезиниң чугула айтырыгларының дугайын чугаалажылгаларны, республиканың ажылчы чоннары-биле ужуражылгаларны эрттирерин көрүп турар.

(СЭТА-ның корр).

Коммунистиг партияның, Совет чазактың ада сагыш салыышкынынга өөрүп четтириишкин, ажыл-херекчи харыы

ТУДУГЖУ ӨГ-БҮЛЕ БИС

«Тыва көдээ тудуг» трестиң тудугжулары бо хүннерде Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелин районнарның тудуг объектилеринде, бригадаларда калбаа-биле чугаалажып, таныжып турар. Боттарының хуралдарынга, митингилерге санал бергеннер Конституцияның төлевилелин изиг-биле чүүлдүгзүнгенин илередип, шалыпчы ажыл-иш-биле харыылаарын хүлээнип турарлар. Социалистиг хүлээлгелерни, планныг онаалдаларны күүседири дээрге-ле — республиканың районнарында чаа чуртталга бажыңнары, школалар, уруглар садтары болгаш оон-даа өске хөй-хөй чаа тудуглар немежип турары ол болур. Көдээ суурларның өзүп, сайзыраарынга боттарының төлептиг үлүг-хуузун киириштирип турарынга тудугжулар чоргаарланыр.

Совет Тываның сайзыралы дээш Коммунистиг партияның, Совет чазактың ада сагыш салыышкынын доктаамал билип, көрүп тур бис. «Тыва АССР-ниң бүдүрүкчү күштерин улам ыңай комплекстиг хөгжүдер хемчеглер дугайында» доктаалды СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээп алган болгай. Ук доктаалды ёзугаар «Тыва көдээ тудуг» трестиң өңгү беш чылда кылыр тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли дыка улгаткан. Көдээниң тудугжулары 1977 чылда 18664 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылган болза, 1978 чылда 19223 муң рубльдиң, 1980 чылда 20400 муң рубльдиң ажылдарын кылып бүдүрери көрдүнген. Бо планнарны боттандырарда трестиң тудуг индустриязының баазазын улам-на калбартыры негеттинер. Трестиң Кызылда демир-бетон кылыглар заводу чылда 20 муң кубометр керамзит-бетон кылыглар бүдүрер кылдыр оон күчүзүн улгаттырары көрдүнген, чылда 100 муң кубометрни бүдүрер керамзит-сай заводу удавас ажыглалга кирер. Чылда 30 муң кубометр дилиг материалдары бээр ыяш болбаазырадыр заводту Шуурмакка 1979—1980 чылдарда тудар болгаш оон-даа өске.

Конституция төлевилелиниң 29 чүүлүнде мынчаар айыткан: **«Тыва АССР-ниң хамаатылары ук-ызыгууруундан, социал болгаш эт-хөреңги байдалындан, расазындан болгаш националындан, эр, херээжениинден, эртеминден, дыл-домаандан, шажын-чүдүлгеге канчаар көөрүнден, кылып турар ажылының хевиринден болгаш характериинден, чурттап турар черинден болгаш өске-даа байдалдардан хамаарылга чокка хоойлу мурнунга дең эргелиг».** Совет хамаатыларның дең эргези амыдыралдың бүгү-ле адырларында долузу-биле хандыртынып турар. Тывалар, орустар, хакастар, украиннер, армяннар, грузиннер, татарлар болгаш янзы-бүрү национал кижилери эп-найыралдыг, чаңгыс кижи дег демниг күш-ажылчы коллективтерде ажылдап турар. «Тыва көдээ тудугнуң» 958 дугаар КМК-зындан К. Авагимянның, 62 дугаар КМК-дан Н. Уразовтуң бригадаларында аңгы-аңгы националдарның тудугжулары кады ажылдап турар. Мындыг чижектерни хөй-биле көргүзүп болур.

Бо бүгү бистиң Конституциявыстың ачызы-дыр. ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Конституциязынга үндезилеттинген Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелиниң бүгү-ле чүүлдерин бүрүнү-биле чүүлдүгзүнүп деткип тур бис.

А. ДАНЧАП-ООЛ,
«Тыва көдээ тудуг» трестиң улуг инженери.

БЕДИК ШАҢНАЛ-БИЛЕ!

1977 чылда планны болгаш хүлээп алдынган социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге чедип алган чедиишкиннери дээш 1978 чылдың апрель 11-де болгаш май 12-де ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктары-биле Тыва АССР-ден шаңнаткаиннар болза:

КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Раида Ивановна **Заворотная**—республика типографиязының өрүкчүзү.

Кызыл-оол Донгакович **Монгуш** — Өвүрнүң сиггелге-тудуг участогунуң комплекстиг бригадазының бригадири.

Геннадий Иванович **Шестаков**—Кызылдың тускай автобудүрүлге чериниң автомобиль чолаачызы.

«КҮШ-АЖЫЛЧЫ ШЫЛГАРАЛ ДЭЭШ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ

Ывык Доруг-ооловна **Хомушку**—Кызылдың чуртталга-коммунал ажыл-агый эргелелиниң бот-орулга-чарылгалыг участогунуң ажылчыны.

БЕДИК КӨРГҮЗҮГЛЕР-БИЛЕ

Чөөн-Хемчик районда СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң хойжулары өңгү беш чылдың үшкү чылының эрткен айларында бедик көргүзүглерлиг ажылдаан. Тыва АССР-ниң Үндезин Хоойлузунуң төлевилелин күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткаан.

Ажыл-агый төрүүр чүс хойга онаалтыр 91 хураганны алган. Эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге, 800 ажыг хураган хөй. Совхозта 90-дан 105 хураган алган хойжуларның саны 11 четкен.

Хойжуларның аразында калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруун Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, эки турачы Вера Чульдумовна Байлак ээлеп, чүс хойга онаалтыр 105 хураганны алгаш, бодунуң социалистиг хүлээлгезин ажыр күүсеткен.

К. ХЕРТЕК.

БҮРҮН ДЕТКИИШКИН

Чадааннын «Сельхозтехника» каттыжылгазының механизаторлары, инженер-техниктиг ажылдакчылары, ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары кызыл-булуңга чыглып келген. «ССРЭ-ниң, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Конституциялары—амыдыралывыстың хоойлулары» деп состерлиг лозунгу бижээш, ында аскан.

Тыва АССР-ниң Конституциязының (Үндезин Хоойлузунуң) төлевилелин таныжып чугаалажырынга турасаатаан хуралды «Сельхозтехника» каттыжылгазының эргелекчизи Н. Серво ажыткан. Тыва АССР-ниң чаа Конституциязының төлевилелиниң дугайында СЭКП обкомунуң ийиги секретары В. Е. Серяков чүве чугаалаан.

Оон соонда хуралдың киржикчилери боттарының санал-онаалдаларын берип, чүве чугаалааннар.

— Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелин солуннардан кичээнгейлиг номчуп таныштым. Ынчангаш ону республиканың бүгү чону-биле бир демей, чүүлдүгзүнүп деткип тур мен. Күрүне ужур-дузалыг бо чугула документ болза, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ленинчи национал политиказының хажык чок боттанышкынының илерели-дир деп көрүп турар мен—деп, механизастаткан отрядтың удуртукчузу С. Монгуш чугаалаан. Коллективтиң бүгү ишчилери өңгү беш чылдың планныг даалгаларын чедиишкинниг күүседир дээрзинге чыылганнарны ол бүзүреткен.

Хуралга слесарь К. Кара-Монгуш, МТМ эргелекчизи С. Саая, слесарь О. Чимит болгаш өскелер-даа саналдарынга Конституция төлевилелин бүрүн чүүлдүгзүнүп деткээн болгаш өңгү беш чылдың шалыпчы үшкү чылының планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседирин хүлээнгеннер.

* * *

«Алдан-Маадыр» совхозтуң төп суурунга Тыва АССР-ниң чаа Конституциязының төлевилелин таныжарынга турасаатаан хурал бедик кодурлуушкуннуң байдалынга эрткен. Аңаа Тыва АССР-ниң Үндезин Хоойлузунуң төлевилелиниң дугайында дыңнадыгны СЭКП обкомунуң ийиги секретары В. Е. Серяков кылган.

Совхозтуң мурнакчы хойжузу Д. Ооржак хуралга чүве чугаалааш, мынча дээн:

— Тыва улустуң экономика, культура болгаш социал хөгжүлде талазы-биле 30 ажыг чылдарның дургузунда чедип алган чедиишкиннери ол төлевилелде быжыглаттынган-дыр. Мен бо чылын төрүүр 100 хойга онаалтыр 130 хураган алыр деп сөзүм бергеш, Таңды районда «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң хойжузу И. Сафоновту чарышка кыйгырган мен. Ам бо хүннерде 100 хойга онаалтыр 120 хураганны камгалап алган мен. Алган хүлээлгемни күүседиримни база катап дыңнаттынып, улам хей-аъттыг ажылдаарымны хүлээндим.

Ак-Даш школазының ажылчыны О. Чамыы, Алдан-Маадыр школазының башкызы О. Маңнай-оол, совхоз директору Д. Куулар олар чаа Конституцияның төлевилелин изиг-биле деткип турарын чугаалааннар.

* * *

Ол совхозтуң Бора-Тайга салбырынга, Чадааның ыяш ажыл-агый черинге, районнуң үлетпүр комбинадынга, тараа хүлээп алыр пунктуга, «Сүт-Хөл» совхозтуң Суг-Аксы, Кара-Чыраа, Кызыл-Тайга, Ишкин суурларынга Тыва АССР-ниң чаа Конституциязының төлевилелин таныжкан хуралдар бедик көдүрлүүшкүннүң байдалынга болуп эрткен. Ол хуралдарга санал бергеннер республиканың Үндезин Хоойлузунуң төлевилелин сеткил ханыышкын-биле чүүлдүгзүнүп, деткип турарын илергейлээннер.

М. СЕВЕН,
«Шынның» корр.

ИВИЖИЛЕР ДЕТКЭЭН

Тожунуң Хамсара суурундан 40 ажыг километрде турар Бедийниң иви фермазы бар.

Чоокта чаа бедийжилер байырлыг хуралга чыглып келгеннер. Чазылар көдээ Совединиң күүсном даргазы В. Күртүжүк Тыва АССР-ниң чаа Конституциязының төлевилелин таныштырган.

Ивижилер Ак Дербит, Ак Богаадаң болгаш өскелер-даа хуралга саналдап, төлевилелдиң эге, чүүл бүрүзүн чүректиң ханызындан хүлээп ап, изиг деткип турарын чугаалааннар. Олар өңгү беш чылдың үшкү чылының планныг даалгаларын чедиишкиннииг күүседиринче ивижилерни кыйгырганнар.

М. ЧЫЛБАК-ООЛ.

«Кызыл тудуг» эргелелинде А. Воронинниң баштааны мурнакчы бригаданың кежигүннери Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелин ханы сонуургал-биле таныжып чугаалашкаш, бүрүнү-биле деткээннер. Бригада ажыл-ишче соруг кирип, улам-на күжениишкинниг ажылдаарын шиитпирлээн. Эрткен дөрт айларда олар тудуг-монтаж ажылдарының планын 131 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 146 хуу күүсеткен. Бо бригаданың бирги кварталында бригада дөрткү микрорайонда 110 аал чурттаар чурталга бажыңын ажыглалга киирген.

ЧУРУКТА: А. Воронинниң бригадазының кежигүннери.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ХҮН БҮРҮ АЖЫЛГА УДУРТУЛГА БОЛДУРАР

(Эгези 1-ги арында).

«Катап тургузуушкун» — дайынның аар-берге уржуктарының узуткаарының хереэнге совет кижилерниң маадырлыг күш-ажылының, оларның үндүрген улуг күженишкиннериниң дугайында, чуртту катап тургузаар дээш улустуң демиселин баштап турган бистиң партияның, ооң чер-чер органнарының организакчы, идей-политиктиг ажылының дугайында ном боор турар.

Леонид Ильич Брежневтиң «Катап тургузуушкун» деп ному — партия, күрүне органнарының, хөй-нийти организацияларының бөгүнгү ажылынга удуртулга-дыр. Ол ном бүгү-ле удуртукчу болгаш удуртукчу эвес-даа ажылдакчыларны ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунун, ажылчы чоннарны кижизидерин удуртур талазы-биле хүн бүрүнүң бүгү практиктиг ажыл-чорудулгазын улам сайзырангайжыдарын айтып турар. «Катап тургузуушкун» — ажылдың ленинчи стилиниң болгаш методтарының дугайында ном. Бөгүнгү удуртукчунуң ажылы чогум кандыг болур ужурлуугул, ол улус-биле канчаар ажылдап, оларны канчаар сырый каттыштырар болгаш организастаар ужурлугул дээрзин ол ном өөредип турар. Ол номнуң ындыг утка-шынары, ол хире үнелиг ону үнелеп четтинмес өөредиглиг ному болдуруп, кандыг-даа ажылдакчының бот-ажылын кылырынга, бодун сайзырадырының хереэнге удуртулга боор турар-дыр.

«Катап тургузуушкунда» партия болгаш күрүне органнарының ажылының эң-не кол, чугула айтырыгларын, ооң чарылбас кезектерин, аргаларын, хевирлерин болгаш методтарын ылгадып көргүскен. Бөгүн бистер ында салдынган сорулгаларны мацаа долузу-биле көргүзер дивээн бис, чүге дээрге, ону ынчаар кылыры белен эвес-даа болур. Моон үнген болгаш кылыр ужурлуг кол-ла түңнел болза, улус-биле ажылдап билири, бир эвес билбес болзуңза — олар-биле ажылдаарынга өөренири, оларны практиктиг сорулгаларны боттандырып чорудары-биле организастап база сорук кирип, кодурүп билирин чедип алыры-дыр. Политиктиг болгаш ажыл-агый-даа удуртукчузунуң ажылының үндезини база-ла кижилер-биле ажылдаарынга дээрзин «Катап тургузуушкун» деп номдан коступ турар. Удуртукчу кадрларның ажылын, ооң деңнелин оларның кижилер-биле кандыг харылзаалыындан, оларның политиктиг билиинге, күш-ажылга идепкейинге, культуразынга, оларның бедик мораль шынарларынга кандыг салдар чедирип турарындан көрүп, үнелээр эргежок чугула. Леонид Ильичиниң «Катап тургузуушкун» деп номун ниитизи-биле чугаалаарга дээрге-ле масса-чон ортузунга ажылдың, улус-биле харылзааны быжыглаарының дугайында чугаалаары ол боор турар.

Партия, күрүне органнарының ажыл-чорудулгазының практиказынга политиктиг болгаш ажыл-агыйлыг организакчы ажылының шын холбаазы хандыртынганда, чүгле ынчан кандыг-даа ажыл-херек чедиишкинниг болурун эш Л. И. Брежнев көргүзүп турар. «Хүн бүрүнүң ажыл-херектерин кылыр апаар, ооң каннаар-даа чайлавас сен, ынчалза-даа организакчы болгаш партийжи-политиктиг ажылды үндезиннин-биле экижидериниң айтырыгларын бир дугаарында салыр херек» — деп, ол бижээн. Бистиң кадрларывыстың практиктиг ажылынга Леонид Ильичиниң бо сүмелери улуг ужур-дузалыг. Чамдык удуртукчу ажылдакчылар ажыл-агыйның удуртурунга «хандыкканы», ажылчы чоннар ортузунга организакчы болгаш идей-политиктиг ажылче кичээнгейин эвээш угландырып турарының фактылары эвээш эвес-ле болган.

Кадрларны шилиириниң, таарыштыр хуваарының болгаш кижизидериниң айтырыгларынче ол кайы хире улуг кичээнгейин салыр турганын эш Л. И. Брежневтиң сактыышкыннарындан көөр бис. «Удуртулга дугайында айтырыг — кадрлар дугайында айтырыг болур деп принципти бистер ажылды чорудуп турган, удуртулга болдуруп турган бис» — деп, ол бижээн. Кадрларга идегел болгаш хүндүткел олардан принципиалдыг негелде-биле холбашкан болуру — эш Л. И. Брежневтиң ажылының бир онзаланчак чүүлү ол боор турар. Чогум-на ынчаар көөр чорук кижилерни боттарының арга-мергежилин улам доздур илередиринче чүткүлге кижизидер, чедип алган чүүлдерге оожургавайн, эң-не үре-түңнелдиг кылдыр ажылдаар арганы бээр. Ажылдакчыларны боду солувайн, оларга идегээри, дузалаары болгаш контрольдаары база-ла удуртукчу кижиге чугула болур. Ол чорук оларның дуржулгазын болгаш билиин таарымчалыг ажылдаарының, харысалгазын бедидериниң болгаш алдагдалдардан чайлаарының аргазын берип турар. Эш Л. И. Брежнев бистерге, ажылдакчыларның, оларның кошкак талаларын, четпестерин эки билиринге, оларның күштүг талаларын көөрүнге, кадрларның кызымаккай чоруун, боду тускайлан бодап билирин, чаа чүүлдү чалдыр көрбезин онза үнелээринге, массаларның инициативазын болгаш чогаадыкчы чоруун чогуур үезинде эскерип, деткиириңге өөредип турар. Леонид Ильичиниң демдеглээни болза: «Хөлүн эрттир камгаланыр болгаш ажыл чыылзыр, бичии-ле айтырыг дээш үстүкү албан черлеринге чедер болгаш харысалгадан дезер, ону өске кижиже чүүй каар чоруктарны ажыл-агый удуртулгазының практиказындан туюлунга чедир чайладыры чугула».

Эш Л. И. Брежнев партияның XXV съездизинге Отчёт илеткелинге мынчаар айыткан: «Кадрларны хумагалыг, сагыш човангыр көөр чорук партияда быжы-биле турумчаан. Ынчалза-даа ол дээрге кадрларны быжыглаар деп чүвеге сылдап алгаш, чүгүн угбас, боттарының хүлээлгелерин күүседип шыдавас кижилерни хевээр арттырар дээни ол эвес-тир. Оон аңгыда харысалга чок чүүлдер кылыр болгаш эрги, чыдып калган билиг-биле чурттап чоруур, эрге-дужаалдыг болурга ла алдар-ат база хүндүткел чайгаарла чедип кээр дээр кижилерни удуртукчу ажылга канчап-даа арттырып болбас ужурлуг».

«Шүгүмчүлел болгаш бот-шүгүмчүлел дугайында айтырыг ол хире шыңгыы болганда, мен ол дугайын тускай чугаалаары ажыктыг деп санаар мен» — деп, Леонид Ильич бижээн. Шүгүмчүлел дээрге партия организациязының ажылының эң чугула чепсээ болур, ол частырыгларны шуут-ла көскү апарган таварылгада эвес, харын база ажылды экижидеринге бар аргаларны ажыглавас, шаптыланчак, дөгейленир чоруктарның демдектери костүп келгенде шүгүмчүлел база ажыктыг, эргежок чугула.

«Шүгүмчүлелдиң үнези — ооң шынныында, кедүргеп айтырыгларның хөй-ниитиге ужур-дузалыында. Бот-шүгүмчүлелдиң үнези бодунуң ээзинде ооң ылап шынныы-биле, частырыгларны болгаш четпестерни узуткаарынче дорт-дораан кириштеринге бедии-биле тодараттынар» — деп, эш Л. И. Брежнев СЭКП-ниң XXV съездизинге чугаалаан. Ол «Катап тургузуушкун» деп номда шүгүмчүлел улуг большевиктерге кызымаккай, улам эки ажылдаар байдалды тургузарынга дузалаар деп айыткан.

Эш Л. И. Брежневтиң шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди калбартыр талазы-биле айтышкыннары кадрларны кижизидеринге, ажылда четпестерни узуткаарынга улуг ужур-дузалыг. Партия, совет болгаш ажыл-агый органнарында, хөй-нийти организацияларында ажылдакчыларның чамдык кезии шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди мергежилдиг ажыглавайн турарын чугаалаар херек. Адаандан шүгүмчүлелди шын эвес көөр, бот-шүгүмчүлелге хөөн чок чамдык удуртукчулар ам-даа таварышкылаар. Ындыг ажылдакчылар эш Л. И. Брежневтиң: «Кым-на шүгүмчүлелди хүлээп албас, ону тоовастаан болдур, ооң ажыл-херекке ажыы чок» — деп чугаалаан сөстерин утпас ужурлуг.

«Катап тургузуушкун» деп номда кадрлар-биле ажылдың, оларның ажыл-херектериниң дугайында бодалдар, сүмелер онза улуг ужур-дузалыг чүүлдер болур. Бөгүнгү удуртукчу кижи профессиязынга эки белеткелдиг, идея талазы-биле мяк быжыккан, политиктиг мээ-медерелдиг кижи болбушаан, ажылдың амгы үеде эргелеп башкарылгазын, организастаашкынның билир, оларны херек кырында ажыглаар, чаа чүүлдү эскерер, массаларның чүгле организакчызы эвес, харын оларның кижизидикчизи боор шыдаар кижи-дир.

Ажылдың ленинчи стилин болгаш методтарын партия болгаш күрүне аппаратынга быжымктырар дээш, Леонид Ильич кайы хире хөй чүүлдерни кылганын билир бис. Ооң политика талазы-биле өттүр көөр чоруу, кижилерни каттыштырып билири, эптиг, ээлдек болгаш кичээнгейлиг чоруу партияга болгаш чурт иштинге чогаадыкчы кодурлүүшкүнге, оптимизмге болгаш ёзулуг коллективизмге таарымчалыг эки байдалды тургузарынга улуг рольду ойнаан. Ол кадрлардан бедик негелдени, даанган херек дээш оларның харысалгазын бедидерин, оларга эки чүүлдерни күзеп, оларны хүндүлеп көөрү-биле холбаштырып турар. Ол принциптер партияның кадрлар дугайында политиказының үндезини боор турар. Олар СЭКП-ниң XXV съездизиниң, СЭКП ТК-ның декабрь (1977 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринде, эш Л. И. Брежневтиң чугааларында база катап бадыткаттынган. Бистер ол айтышкыннарны хажык чокка удуртулга болдурар ужурлуг бис.

«Бичии чер» болгаш «Катап тургузуушкун» деп номнарны номчааш, «бистер ол чогаалдарның автору — Леонид Ильич Брежневтиң кайгамчык онзагайын тодаргай-биле билип аар бис. Ол каяа-даа турган болза, кижилер дугайын ургулчу бодаар, оларже сагыш салыр, оларның салым-хуузунуң дугайын бодаар. Кижилер-биле ажылдап билири, оларны хумагалал-биле көөрү, оларны билип, деткиири болгаш негелдезинден салбышаан, оларга эки-ле чүүлдерни күзээри — Леонид Ильичиниң бо болгаш өске-даа шынарлары бистиң шуптувуска улуг өөредиглиг күштүг чүүл боор турар. Леонид Ильич бодунуң номнарында политиктиг удуртукчунуң болгаш массаларның организакчызының улуг дуржулгазын чугаалап турар. Кандыг-бир онза арга ажыглаваан-даа болзумза, кижилер-биле белен сагыш-сеткилге кирип чугаалажып алыр турган мен дээрзиниң дугайын ол чугаалап турар. Өжегээр улуургатынар, мегелээр чоруктарның илерээшкиннеринге удур, чагырып-дужаарынга, кижилерни каржы аажылаарынга сундулуг чоруктарга удур эш Л. И. Брежнев сагындырып турар. Политиктиг удуртукчунуң, партийжи ажылдакчының кол методу тайылбырлаары болгаш бүзүредири болур деп, ол санап турар. «...Бодунуң чагырткан кижилери — ол дээрге чүгле албан хуузу-биле чагырткан кижилер-дир, олар директорга азы эргелекчиге эвес, а партияның болгаш күрүнениң хереэнге бараан болуп турар дээрзин ажыл-агый-даа, партия-даа удуртукчузу утпас ужурлуг. Ынчангаш бо талазы-биле бүгүде бир дөмей. Бистиң тургузуувуска хажыттынмас шын чүүл болур оон ойталап турар кижи бодун ынанышы чок бужартадып, бодунуң ат-алдарын оскунуп турар» деп, ол онзалап демдеглеп турар.

Партия, совет, ажыл-агый удуртукчуларынга кандыг негелделер салдынып турарын эш Л. И. Брежневтиң номнарында тодаргай көргүскен. Партия, чон оларга улуг бүзүрелди көргүзүп турар, ынчангаш олардан негелде өскелерден артык улуг болур ужурлуг. Олар партияның хереэнге бараан болуруның үлегери болур, ленинчи ёзу-биле ажылдаары болгаш чурттаары деп чүл дээрзин хууда чижээ-биле көргүзер хүлээлгелиг. Партияның салган сорулгаларын чедиишкинниг шиитпирлээри удуртукчунуң, коммунист бүрүзүнүң политиктиг билдилииндеп, ажыл-херекчизинден болгаш моральдыг бүдүштүүнден хөйүнде хамааржыр.

Эш Л. И. Брежневтиң сактыышкыннары бүгү-ле идей-политиктиг, шериг-патриоттуг кижизидилгениң күчүлүг чепсээ болур, пропаганданы болгаш агитацияны эң-не ажыктыг кылдыр канчаар чорударыл, теорияны практика-биле канчаар ылап холбаштырарыл, кижизидилге ажылын комплекстиг чорударын херек кырынга канчаар хандырарыл деп айтырыгга тодаргай харыы ында бердинген.

«Бичии чер» деп ном аныяктарның шериг-патриоттуг кижизидилгезинге онза ужур-дузалыг. Төрээн чуртунга ынак болурунга база ону камгалаарынга оларны өөредип турар. Совет кижилерниң эрес-дидим болгаш карак кызыл чоруунуң, идейлиг бүзүрелиниң, патриотизминиң, партияның хереэнге, Улуг Октябрьның хереэнге оларның бердингениниң ук номда кирген чайынанчак үлегер-чижээн партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организациялары, школаларның база өөредилге черлериниң башкылары калбаа-биле пентеретсе чогуур. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында бистиң улузувустуң чурттап эрттирген аар-берге шылгалдаларының дугайын аныяктарга хөйү-биле чугаалап бээри, ону кылырда дайын киржикчилери-биле ужуражылганнарны, кинону, чечен чогаал литературазын болгаш ажылдың өске-даа хевирлерин долузу-биле ажыглаары эргежок чугула.

ВЛКСМ комитеттери, комсомол организациялары революстуг, дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарының черлеринче аныяк оолдар, кыстарның походтарын организастаар, оларның кижизидикчи ролюн бедидер, хоочун салгалдың маадырлыг ажыл-херектерин уламчылаары дээш улуг харысалгалыг болурун аныяктарның медерелинге дузалаар херек. Совет Армияның хүрээлениңге албан эрттиреринге аныяктарны белеткээринче доктаамал кичээнгей салыры негеттинип турар. Камгалалдың массалыг болгаш күш-культура организациялары шеригге баарларның шериг-техниктиг база күш-дамыр белеткелдиин дыка экижидер ужурлуг.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга доозулгандан бээр хөй үе эрткен тудум-на, дайынны эрткен кижилерни сагыш салыышкын болгаш кичээнгей-биле хүрээлээрин, оларның амыдыралчы ажыл-херектеринге дузалаарының эргежок чугулазының дугайында айтырыг улам-на чугула болуп бар чыдар. «Ол болза эрге-чагырга органнарының, бүгү хамаатыларның моральдыг хүлээлгези болур, ол болза бистиң амыдыралывыстың хоойлузу болур» деп, Л. И. Брежнев бижээн.

Леонид Ильичиниң номнарын өөренмишаан, бистиң кылыр ужурлуг кол түңнелдеривистиң бирээзи чүл дээрге, социал-экономиктиг сорулгаларны херек кырынга шиитпирлээриниң үндезин фактору болза кижилер-биле хүн бүрүнүң дээштиг ажылы болур. «Бистиң бүгү планнарывысты боттандырары түңнелинде барып кижилерден, оларның билиглеринден, культуразындан, политиктиг медерелинден хамааржыр» деп, эш Л. И. Брежнев ВЛКСМ-ниң XVIII съездизинге бодунуң чугаазынга айыткан. Шынап-ла, ажылчы чоннар-биле ажылды мергежилдиг организастап, четпестерни чайладырынче, ниитиниң курлавырларын болгаш болдунар аргаларны ажыглаарынче оларның күженишкиннерин быжыг турушту-биле угландырып, кадрларны быжыглаарының, оларның мергежилин бедидериниң айтырыгларын шиитпирлеп, бүдүрүлгениң, культура-амыдыралдың эргежок чугула байдалдарын тургузарының хемчеглерин ап турар ындыг черлерде планнар болгаш социалистиг хүлээлгелер чедиишкинниг күүсеттинип турар болгай. Ол бүгү чүүлдерни кылбайн турар коллективтерде ажыл-херек багай чоруттунуп, бүдүрүлге онаалдалары күүсеттинмейн, кадрларның үнер-кирер чоруу хөй болуп, ажыл үезиниң чидирии ковудеп, күш-ажылдың сагылга-чуруму хажыттынып база өске-даа таарымча чок чүүлдер болгулап турар.

Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң районнарынга чорупп турган үезинде эш Л. И. Брежневтиң берген айтышкыннары-биле холбаштыр сорулгаларны чугаалашкан партия-ажыл-агый активының хуралынга бо айның эгезинде республиканың улус ажыл-агыйының чугула айтырыгларының, күрүне планнарының күүселдезиниң дугайын тодаргай чугаалашкан болгай бис. Ниитизи-биле республиканың экономиказы болгаш культуразы доктаамал хөгжүп турар. Соолгү чылдарның дургузунда тудуг индустриязын тургузарының, элээн каш чугула үлетпүр бүдүрүлгелериниң тударының болгаш ажыглалга кирериниң, кодээ ажыл-агыйда база өске-даа адырларда кол-кол сорулгаларны шиитпирлээриниң талазы-биле боттуг хемчеглерни боттандырган. Ынчалзажок бөгүн чугаа болза ол дугайында эвес, а республиканың улус ажыл-агыйын хөгжүдеринде ам-даа хөй четпестер болгаш шиитпирлеттинмээн айтырыглар бар дээрзиниң дугайында болуп турар.

Үлетпүрде фонд эгидилгезин ам-даа куду, бүдүрүлге күчүлерин бүрүнү-биле ажыглавайн база чогуур үезинде шиңгээтпейн турар. Тудуг организациялары хөй-хөй объектилерни ажыглалга кирериниң хуусааларын узамдыктырып, тускайлан берген капитал салыышкыннарын бүрүнү-биле шиңгээтпейн турар. Совхозтарда малдың баш саны болгаш ооң продуктуузу оожум өзүп турар. Тараа болгаш мал чеми культураларының, картофельдиң база ногааларның дүжүдү куду. Транспорттуң, харылзааның, садыгның, чуртталга-коммуналь ажыл-агыйының, чоннуң амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелериниң база организацияларының ажылында улуг четпестер бар. Улус ажыл-агыйының адырларында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү оожум темпилер-биле өзүп турар, бүдүрүп турар продукцияның шынары ам-даа куду, ажыл-агыйжы эвес болгаш төтчеглээр чоруктарның фактылары узуткаттынмаан, тодаргайлаарга, ажыктыг чорукту база ажылдың шынарын бедидериниң сорулгалары ам-даа кошкак шиитпирлеттинип турар. Хөй-хөй бүдүрүлгелериниң, организацияларының, совхозтарның коллективтери продукция бүдүрериниң болгаш садарының, ажылдың өске-даа көргүзүглериниң талазы-биле күрүне планнарын, алган хүлээлгелериниң күүседип шыдавайн турар.

Улус ажыл-агыйының адырларында бар болуп турар четпестер министерстволарның болгаш ведомстволарның, партия, совет органнарының, хөй-нийти организацияларының, бүдүрүлгелериниң база организацияларының удуртукчуларының ажылчы чоннар ортузунда чорудуп турар организакчы болгаш идей-политиктиг ажылының кошкаа-биле тайылбырлаттынар. Эрткен чылын прогул кылган болгаш администрацияның чөпшээрели-биле ажылга келбээн чоруктарның база өске-даа чылдагааннарның уржуундан ажыл үезиниң чидирии үлетпүрге болгаш тудугга 73 муң хире кижи-хүн болган. Ол чылдагааннарның уламындан 1,8 млн. рубльдиң үлетпүр продукциязы бүдүрттүнмээн болгаш 1,9 млн. рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары күүсеттинмээн. Кодээ ажыл-агыйда, транспортта, өске-даа адырларда ажыл үезиниң чидирии база-ла улуг. Ол бүгү чүүлдер — ажылчы чоннар ортузунга чорудар ажылдың четпестериниң дорт түңнели-дир.

Ажылчы чоннарны кижизидеринге, оларның күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейин бедидеринге күш-ажылчы коллективтерниң ролюн бүгү талалыг бедидер херек. ССРЭ Конституциязы оларның улам өзүп турар ужур-дузазын, сорулгаларын болгаш эргелерин хоойлу ёзугаар быжыглаан. Күш-ажылчы коллективтер боттарының кежигүннерин политиктиг болгаш бедик медерелдиг, коммунистиг аажы-чаңга кижизидип, оларның культуразын, профессионал мергежилин бедидер дугайында доктаамал сагыш салыр хүлээлгелиг. Коллектив — ол дээрге кижилерни күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге кижизидериниң школазы-дыр. Күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге социалистиг чарышты хөгжүдеринче, планныг онаалдаларны боттандырарын белеткээринге, ажылдың ажыктыы болгаш шынары дээш ниити демиселге, мурнакчы дуржулганы нептередиринге, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге бүдүрүлгениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга бүгү ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны кириштирерин хандырарынче оларның удуртукчуларының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының, партия, профэвилел, комсомол организацияларының талазындан доктаамал кичээнгей салыр ужурлуг.

«Кижи бүрүзү эң-не продуктулуг, эң хөй бериделиг ажылдаар болгаш бар аргалыг болурун бодунуң дүрүм ёзугаар хүлээлгези кылдыр санаар ындыг мораль-психологтуг байдалды; чалгааларга, прогульщиктерге, үрей кылыкчыларга, ниитиниң эт-хөреңгизин оорлаарларга шынап-ла эптеш чок байдалды күш-ажылчы коллективтерге тургузаар херек» деп, эш Л. И. Брежнев ВЛКСМ-ниң XVIII съездизинге чугаазынга демдеглээн. Моон-биле холбаштыр ажыл-агый удуртукчуларының, инженер-техниктиг ажылдакчыларның кижилер-биле кижизидилге ажылынга хууда киржириниң чугулазын онзалап демдеглээри чугула. Партия организациялары эртем-техниктиг билиглерни, күш-ажылдың мурнакчы методтарын пропагандалаарынче, ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгезин удуртурунче оларны идепкейлии-биле хаара тудар, олар лекция болгаш илеткелдерни доктаамал кылып, политинформацияларны болгаш беседаларны үргүлчү эрттирген турарын чедип алыр ужурлуг.

Партия организациязы бүрүзү, идеология албан чери бүрүзү, идеология ажылдакчызы бүрүзү оларның чорудуп турары идей-кижизидилгелиг ажылының дээштиин болгаш үре-түңнелдиин шүгүмчүлекчи ёзу-биле көөрү бо хүннерде эң-не чугула. «Бөдүүн шын чүүлдерни хөй чугаа-биле хөөреп, ала-чайгаар, бодал чокка чамдык черлерде ам-даа катаптап турарының практиказын идеологтуг фронтунуң бүгү ажылдакчылары чок кылыр ужурлуг. Кижилер-биле бөдүүн билдингир дыл-биле чугаалажырын, чугаа бүрүзүнге диргиг бодалды болгаш сагыш-сеткилди киирип бижириниң дүрүм кылып алыр үе келген. Ол болза чаа кижиниң кижизидери ышкаш коммунизм тургузуушкунунуң ындыг чугула участогунда шынарның база ажыктыг чоруктуң база бир айтырыы болур» деп, эш Л. И. Брежнев ВЛКСМ-ниң XVIII съездизинге чугаалаан.

Ажылчыннарны, албан-хаакчыларны, студентилерни болгаш сургуулдарны марксизм-ленинизмниң ханы билиглери-биле чепсеглээри, идея талазы-биле ханы бүзүрелдиг болурун, буржуаз идеологиязынга эптеш чок чорукту оларга хевирлээри партия организацияларының, идеология албан черлериниң, бүгү пропагандистерниң, лекторларның, политинформаторларның болгаш агитаторларның эң чугула сорулгазы болур. Ол сорулгаларны боттандырарынга кол черни политиктиг чырыдыышкын системазы ээлеп турар. СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин, партия ТК-ның доктаалдарын, эш Л. И. Брежневтиң ажылдарында кирген айтышкыннарын болгаш сүмелерин удуртулга болдурган, партия организациялары коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң политиктиг өөредилгезин организастаарын доктаамал сайзырангайжыдар, ооң амыдырал-биле, коммунистиг тургузуушкунунуң практиказы-биле харылзаазын быжыглаар ужурлуг. Чамдык партия комитеттери болгаш партия эге организацияларын марксисчи-ленинчи өөредилгениң организастаарынче, кичээлдерниң идей-теоретиктиг деңнелин бедидеринче, пропагандист кадрларны белеткээринче чогуур кичээнгей салбайн турарын чугаалаар херек. Чамдык партия организациялары политиктиг өөредилгени организастаарынга ёзу барымдаалаар, школалар болгаш бөлгүмнерниң кичээлдерин үзүктелдирер, ону доктаамал эрттирбес чоруктарны болдуруп турар.

Ажылчы чоннарның идей-политиктиг болгаш шериг-патриоттуг кижизидилгезин күштелдиреринге пропаганданың массалыг хевирлериниң, аас-биле чорудар политиктиг болгаш көскү агитацияның, хана парлалгазының, тус черниң радиодамчыдылгазының ролюн бедидери чугула. Партия организациялары агитколлективтерниң, политинформаторларның ажылында четпестерни чайладыр, коллективтерге болгаш чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле эң-не калбак, дээштиг масса-политиктиг ажылды чорударынче оларны башкарар ужурлуг. СЭКП ТК-ның «Лекция пропагандазының байдалы болгаш ону экижидериниң хемчеглериниң дугайында» доктаалының негелделеринге дүүштүр «Билиг» ниитилелиниң организациялары ажылын эде тургузары чугула. Эрттирип турар лекцияларның идей-политиктиг деңнелин болгаш дээштиин бедидери, ону чоннуң калбак кезектеринге таарымчалыг хевирлерге организастаары «Билиг» ниитилелиниң ажылдакчыларының болгаш активчилериниң кол сорулгазы болур.

Ажылчы чоннарның идей-политиктиг кижизидилгезинге, оларның чогаадыкчы идепкейин болгаш инициативазын бедидеринге массалыг информацияның чепсээниң ролю улуг. Амгы үеде бисте республиканың дөрт, районнуң ийи солуннары, радио болгаш телевидение ажылдап турар. Массалыг информацияның чепсээнде ажыглаттынмаан курлавырлар болгаш аргалар ам-даа хөй. Ооң ажылдакчыларының материалдарның болгаш дамчыдылгаларның дээштиин канчаар бедидерсе эки дээрзин хандыр бодап, республикада шиитпирлеп турар эң чугула сорулгаларны массаларга дээштиг болгаш чедингир көдүрер, оларны боттандырарынга ажылчы чоннарның идепкейин бедидеринге идигни бээри чугула.

Соолгү чылдарда республикада культура болгаш уран чүүл албан черлериниң материалдыг баазазын калбартырынга дыка хөй чүүлдерни кылып турар. Ажылчы чоннарның кижизидилгезинге ол аргаларны долу ажыглаары, оларның ортузунга чорудуп турар культура-чырыдыышкын хемчеглериниң политиктиг болгаш уран-чечен деңнелин бедидеринче доктаамал кичээнгей салыры бистиң сорулгавыс болур. «Кодээниң чурттакчы чоннуң культура хандырылгазын улам ыңай экижидер хемчеглер дугайында» болгаш «Бот-тыныштыр уран чогаадылганы улам ыңай сайзырадыр хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдары ол сорулгаларны тодаргай айыткан. Культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылында ам-даа улуг четпестерниң барын демдеглээр херек. Чамдык клубтар, библиотекалар боттарының хүлээлгелерин күүсетпейн, кончуг кошкак ажылдап турар. Республиканың чогаалчылар болгаш чурукчулар эвилелдери база өске-даа чогаадыкчы организациялар ажылчы чоннарның кижизидилгезинге киржилгезин идепкейжидип, оларның-биле харылзаазын калбартыр ужурлуг.

Тыва АССР-ниң чаа Конституциязының төлевилелин республиканың ажылчы чоннары амгы үеде калбаа-биле чугаалажып көрүп турар. Марксизм-ленинизмниң идеялары, СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң ленинчи национал политиказының чайгылыш чок боттанышкыны база Тываның ажылчы чоннарының ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга чедип алган кайгамчык чедиишкиннери ук төлевилелде тодаргай-биле көргүстүнген. Ажылчы чоннарның, ылаңгыя аныяктарның интернационалчы кижизидилгезинче кичээнгейни бистер моон соңгаар-даа күштелдирер ужурлуг бис. Улустарның найыралының ленинчи принциптерин, бистиң партиявыстың болгаш күрүневистиң ленинчи национал политиказын база социализмниң боттуг чаалап алыышкыннарын калбаа-биле пропагандалаар херек.

СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың доктаамал сагыш салыышкынының, акы-дуңма совет улустарның харам чок дузаламчызының ачызында Тывада боттанган социал-экономиктиг болгаш культура чаартылгаларын ханызы-биле көргүзери чугула.

Республиканың Үндезин Хоойлузунуң төлевилелинде хамаатыларның калбак эргелери, хосталгалары болгаш хүлээлгелери долузу-биле тодараттынган. Эргелерни боттандырары хамаатылар хүлээлгелерни күүседиринден чарылбас тудуш харылзаалыг дээрзин төлевилелде база айыткан. Ниитилел хамаатыларга эргелерни болгаш хосталгаларны долузу-биле берген тудум политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейниң деңнелин бедидериниң талазы-биле негелдени олардан база күштедирип турар. Бо бүгү чүүлдер чоннуң идей-политиктиг болгаш аажы-чаң кижизидилгезин моон ыңай улам күштедирерин негеп турар. Комсомолдуң XVIII съездизинге эш Л. И. Брежнев: «Коммунистиг моральдың норма-чижектерин болгаш принциптерин чедип алыры хөй-нийтиниң болгаш күш-ажылдың чурумун үрээр чоруктарга база кижилерниң аажы-чаңында четпестерге удур демиселди күштедирбээн шаавыста чедип алдынмас» деп чугаалаан. Чер-черде партия, совет, күрүне, профэвилел, комсомол болгаш хөй-нийти организациялары моон чогуур түңнелди кылыр ужурлуг.

СЭКП обкомунуң II пленуму эрткен үеден бээр хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаар, эрге-хоойлуну камгалаар талазы-биле чамдык ажылдар республикада чедип алдынган. Ынчалзажок кем-херек үүлгедиишкиннериниң деңнели амдыгаа чедир-ле кызырылбайн турар. Назы четпээннерниң аразында кем-херек үүлгедир чоруктуң байдалы улуг дүвүрээзинни болдуруп турар. Ол бүгү болза аныяктарның, уругларның коммунистиг кижизидилгезинче эң шыңгыы кичээнгей салырын, оларның аразынга чоруттунуп турар ажылдың ажыктыын бедидерин негеп турар. СЭКП хоорkому болгаш райкомнары, парткомнар, ВЛКСМ обкому, Чырыдыышкын министерствозу, профтехөөредилгениң эргелели, хоорайның улус өөредилге килдизи болгаш районолар аныяктарның база уругларның кижизидилгезинге ёзу барымдаалаар чорукту болдурбайн, совет хоойлуларны, совет амыдыралдың овур-хевирин оларга калбаа-биле таныштырып, пропагандалаар ажылды тодаргай болгаш чижектерлиг чорудар, олар коммунистиг моральдың норма-чижектерин хажык чокка сагыырын доктаамал чедип алыр ужурлуг.

Ниитиниң өнчүзүн оорлап, самчыгдаар болгаш төтчеглээр чоруктарга удур база чамдык кижилерниң хуу өнчүзүрек хөөнүнүң илерээшкиннеринге удур демиселди соолгү чылдарда республиканың партия, совет болгаш ажыл-агый органнары күштелдирген. Бо ажылга чамдык эки түңнелдер чедип алдынган. Ынчалзажок аңаа оожургап болбас. Улустуң байлаан оорлап, төтчеглээрлер-биле, оларны сагыш амыр көөр чоруктар-биле, азырадыкчы хөөннер-биле, ниитилелге эвээшти бергеш, боду хөйнү алырын оралдажыр кижилер-биле демиселди моон соңгаар-даа идепкейлиг, шыңгыы чорудары эргежок чугула. Арагалаашкын хөй-хөй корум-чурум үрээшкиннериниң үндезини болуп, бүдүрүлгеге, уруглар кижизидилгезинге, өг-бүле амыдыралынга аажок улуг когаралды чедирип турар, ынчангаш арагалаашкын-биле демиселди бүгү талалыг күштелдирзе чогуур. Бүгү күштерни болгаш хемчеглерни арагачыларга удур тургузар херек.

Республиканың Конституциязын хүлээп алыры-биле холбаштыр хоойлу-дүрүмнү болгаш эрге-чурумну быжыглаарынга чаа калбак аргалар ажыттынар. Республиканың Үндезин Хоойлузун хамаатызы бүрүзү херек кырында күүсеткен турарын, боттарының ажыл-херектерин база сагылга-чурумун ооң бедик негелдези-биле кижи бүрүзү шүүштүрүп билирин чедип алыр херек.

Леонид Ильич бодунуң номнарынга чүгле эрткен үени тоожуп турар эвес, харын олар боттарының утка-шынарының талазы-биле келир үеже угланган, сайзырангай совет ниитилелдиң перспективаларынга бөгүннүң сорулгаларын чедиишкинниг шиитпирлээринче кичээнгейни угландырып турар. Ол номнар болза коммунистиг тургузуушкунунуң эң чугула сорулгаларын боттандырарынче бистиң кичээнгейивисти база катап мөөңнеп, четпестерге эптеш чок болурунче, СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин боттандырарынга бар бүгү аргаларны болгаш курлавырларны улам ажыктыг ажыглаарынче кичээнгейни угландырып турар. Ол чогаалдарның аажок улуг мобилизакчы ролю хамыктың мурнунда ында боор турар. Оларны өөренип, пропагандалап база таныжып тургаш, кол сагыш салыр чүүлдер ол болур.

Эш Л. И. Брежневтиң «Бичии чер» база «Катап тургузуушкун» деп номнарынга холбаштырган номчулга конференцияларын, лекцияларны, илеткелдерни болгаш политинформацияларны база өске-даа хемчеглерни партия, совет, ажыл-агый, профэвилел, комсомол организациялары күш-ажылчы коллективтерге, өөредилге черлеринге, чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле эрттирер ужурлуг. Ол номнарны пропагандалаарынга база номчуурунга чоннуң бүгү кезектерин хаара тудар ужурлуг. Оларны пропагандалаарынга солуннар, телевидение болгаш радио, культураның болгаш уран чүүлдүң албан черлери, чогаадыкчы эвилелдер, «Билиг» ниитилелиниң организациялары, улус өөредилгезиниң органнары, камгалал-спорт организациялары эң идепкейлиг киржир ужурлуг. Школаларның болгаш өөредилге черлериниң комсомол организацияларынга, шериг кезээнге «Бичии чер» база «Катап тургузуушкун» деп номнарга холбашкан, ханызы-биле бодан кылган, утка-шынарлыг хемчеглерни чорудар херек.

СЭКП хоорkому болгаш райкомнары, парткомнар, партия организациялары, совет болгаш ажыл-агый органнары боттарының ажылын чорударда массаның дуржулгазынга улам хөйү-биле даянып, оларның негелделерин болгаш хереглелдерин ханызы-биле өөренип көөрү, чоннуң чогаадылгазы-биле төрүттүнүп тыптып кээп турар бүгү-ле чаа, үнелиг чүүлдерни деткиири эргежок чугула. Бүгү идей-политиктиг болгаш организакчы ажылдың дээштиин бедидери, амыдыралдың бүгү талаларынга партийжи салдарны күштелдирер сорулга-биле оларны комплекстиг чорударын хандырары, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезин улам ыңай экижидери эң чугула сорулга болур.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң хүн бүрү ажыл-чорудулгазы бистиң чурттуң республикаларының, крайларының, областарының, чер-черде партия организацияларының амыдыралы-биле доктаамал тудуш холбашкан. Совет кижи бүрүзү Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң ооң дугайында сагыш салыышкынын доктаамал медереп билип турар. СЭКП ТК, Совет чазак, эш Леонид Ильич Брежнев бистиң республиканың экономиказын болгаш культуразын хөгжүдеринче, ажылчы чоннарның материалдыг чаагай байдалын бедидеринче доктаамал кичээнгейни салып турар. Бисте эң чугула документ — «Тыва АССР-ниң бүдүрүкчү күштерин улам ыңай комплекстиг хөгжүдериниң талазы-биле хемчеглерниң дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы болуп турар. Ол доктаалдың боттанышкынының боттуг түңнелдерин бистер ам безин көрүп турар бис. Ол бүгү дээш, доктаамал сагыш салыышкыны база кичээнгейи дээш СЭКП ТК-га, Совет чазакка, эш Леонид Ильич Брежневке чүректиң ханызындан өөрүп четтиргиишкинин республиканың ажылчы чоннары илергейлеп турар.

Эш Леонид Ильич Брежневке ооң ол номнары дээш республиканың коммунистерниң, бүгү ажылчы чоннарының өмүнээзинден чүректиң ханызындан өөрүп четтиргиишкинни илергейлээрин чөпшээреп көрүңер, ол номнар болза ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезин улам ыңай экижидериниң, организакчы болгаш идей-политиктиг ажылдың хевирлерин болгаш аргаларын сайзырангайжыдарының хереэнге аажок улуг мобилизакчы рольдуг болуп турар, коммунистиг өндүр улуг идеяларның тиилелгези дээш шылгарангай ажыл-чорудулгазынга эгээртинмес энергияны, чаагай кадыкшылды эш Леонид Ильич Брежневке күзээлиңер.

СЭКП-ниң XXV съездизиниң, СЭКП ТК-ның декабрь (1977 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин, беш чылдың даалгаларын, Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң районнарынга чораан үезинде эш Л. И. Брежневтиң салган сорулгаларын боттандырар дээш Совет Тываның ажылчы чоннары ам-даа улам идепкейлиг ажылдаар дээрзинге бүзүрелди илергейлээрин чөпшээреп көрүңер деп, Г. Ч. Ширшин түңнелинде чугаалаан.

• • •

Республиканың идеология активиниң хуралынга СЭКП Каа-Хем райкомунуң секретары **Ш.-Б. Х. Сереэдар** санал бергеш, «Бичии чер», «Катап тургузуушкун» деп номнарынга эш Л. И. Брежнев чурттуң амыдыралынга төөгүлүг болгаш берге үеде партийжи политиктиг, организакчы болгаш идейлиг ажылдарының дуржулгазын тодаргай көргүскенин демдеглээн. Леонид Ильич Брежневтиң бо чогаалдары ажылчы чоннар ортузунга идей-политиктиг болгаш шериг-патриоттуг кижизидилгениң база программазы болур.

Эш Л. И. Брежневтиң бо номнары марксизм-ленинизмниң фондузунда кирген болгаш партияның политкижизидилгелиг ажылының угланыышкынын, кижилер-биле партийжи ажылдың байлак арга-хевирлерин бисге берип турар. Моон ужурунда оларны ханызы-биле өөренир болгаш калбаа-биле пропагандалаар ужурлуг бис дээрзин оратор демдеглээн. Леонид Ильич Брежневтиң бо номнарын Каа-Хем районнуң совхозтарында, бүдүрүлгелеринде, школаларында, албан черлеринде янзы-бүрү мергежилдиг, назы-харлыг кижилер улуг сонуургал-биле таныжып, номчулга конференцияларын, кежээлерин эрттирип, партчырыдыышкынга өөренип турар. Июнь айда ниити районнуң конференциязын эрттирери көрдүнген.

Л. И. Брежневтиң сактыышкыннарын таныжары Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелин чугаалажып көөрү-биле капсырлажып турарын, ол документилерни чоннуң бир эп-сеткилдиг деткип, күш-ажылчы улам сорук кирип турарын секретарь демдеглээш, районда ийи совхоз ийиги кварталда эът садар планын күүсеткенин, үш совхоз тараа культураларын чажарын дооскан чугаалаан. Ооң ыңай политкижизидилгелиг ажылда четпестерге доктаагаш, ол идей-кижизидилгелиг ажылды комплекстиг шиитпирлээр дээш районнуң партия организациязының ап турар хемчеглерин чугаалаан.

Республиканың культура министри **М. С. Хомушку** Тываның культуразының болгаш уран чүүлүнүң ажылдакчылары эш Л. И. Брежневтиң чогаалдарын улуг сонуургал-биле таныжып, боттарының ажыл-хереэнге удуртулга болдуруп турарын

(Төнчүзү 3-кү арында).

ХҮН БҮРҮ АЖЫЛГА УДУРТУЛГА БОЛДУРАР

(Төнчүзү. Эгези 1-ги, 2-ги арыннарда).

демдеглээн. Ол номнарда бистиң чуртувуска дайынның аар-берге болгаш катап тургузуушкунунуң үелеринде совет улустуң маадырлыг чорууя, партияның организакчы болгаш политиктиг улуг ажылын көргүскен. Ооң-биле кады бо хүннерниң сорулгалары болгаш кижилерниң чарылзаалары, олар-биле ажылдың арга-методтары илергейлеттинген.

Уран чүүл болгаш культура ажылдакчылары Л. И. Брежневтиң сактыышкыннарын ханызы-биле өөренип, пропагандалап турар. Олар ажыл-херекке дузалап турар. Номнарда бижээн үелерниң уран чүүл ажылдакчыларының сорулгазын, ролюн тода көргүскенин демдеглээш, ол сорулга бо хүннерде-даа туруп турар, культура, уран чүүл ажылдакчылары ол сорулгаларны уран чүүлдүң аргазы-биле шиитпирлээриниң чугулазын ол демдеглээн. Культура ажылдакчыларының сорулгазы болза, чаңгыс-даа бүдүрүлге участогун боттарының кичээнгейинден дашкаарлатпазы болур. Ону чедип алырынга Барыын-Хемчик, Каа-Хем, Эрзин районнарының партия организациялары культура ажылдакчыларынга дузалап турар, а Бии-Хем, Тес-Хем районнарда байдал ындыг эвес.

Эш Леонид Ильич Брежневтиң сактыышкыннары бүгү номчукчуларның сонуургалын, кичээнгейин хаара туткан деп, Кызыл гарнизонунуң командириниң политика талазы-биле оралакчызы **П. П. Чемерис** бодунуң саналын эгелээн. «Бичии чер» деп номунда Ада-чурттуң Улуг дайынының аар-берге үезинде совет дайынчыларының, офицерлерниң маадырлыын, туруштуун, совет кижилерниң шайыралын, Төрээн чуртунга кызыгаар чок бердингенин көргүзүп, маадырларны сактып турар.

«Бичии чер»—шериг албанныгларга өөредилге ному. Ол хоочуннарга солун болгаш өөредиглиг болуру-биле кады, аныяк дайынчыларны шеригге келдиртирлерни кижизидеринге аажок улуг рольдуг. Номда патриотизмниң, шериг эртеминиң хогжүлдезиниң, шериг начальниктериниң болгаш политиктиг ажылдакчыларның өзүлдезиниң, хөй талалыг ажыл-чорудулгазының дугайында улуг, чугула болгаш хөй чүүлдер киргенин чугаалааш, ук номда дайынның ишчилериниң—солдаттарның, офицерлерниң, тылга ажылдап турганнарның өлүм чок овур-хевирин тодаргай көргүстүнгенин дээрзин оратор демдеглээн, Номнуң түңнелинде тайбың дугайында чугаалаап чүүлдер кайгамчык ханы утказыг болгаш кижилерге улуг идегелди болдуруп турарын офицер чугаалаан. Оратор оон ыңай «Катап тургузуушкунну» үнелеп четпес ужур-утказын чугаалааш, ол ном дээрге, улуг школа, хөй миллион кижилерниң үнү-биле чугаалап ном-дур дээн.

Эш Л. И. Брежневтиң «Бичии чер» болгаш «Катап тургузуушкун» деп номнарын, кады ажылдап турар эштерим-биле бир дөмей, улуг сонуургал-биле катап-катап номчудум деп, «Кызыл тудуг» эргелелиниң комплекстиг бригадазының бригадири, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу М. Д. Шиповаленко бодунуң саналынга чугаалаан. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, тудугжу ажылчын кижи мени ол номнар онза чоок болгаш билдингир-дир. Ол дээрге анаа-ла сактыышкыннар эвес, а бөгүнгү ажыл-ишке, партияның организакчы болгаш политиктиг ажылынга дорт хамааржыр чүүл-дүр.

Партия болгаш чазак ажылга улуг идиглиг күш — социалистиг чарыш дугайында онза улуг сагыш салып турарын билир бис. Маңаа бодумнуң ажылымга хамаарыштыр каш сөстен чугаалап көрейн. Бистиң бригадавыс А. Пашковтуң бригадазы-биле чаңгыс эвес чылдар дургузунда чарыжып келген. Ай санының төнчүзүнде шупту кады олурупкаш, чарыштың түңнелин үндүрүп, тиилекчилерни тодараткаш, шаңнап-мактап, Күш-ажылчы алдар тугун оларга турасаадып көдүрүп турар бис.

Чарыш бистиң көдүрлүүшкүнүг ажылдаарывыска, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге дузалап турар.

Ынчалзажок бо чугула ажылда чамдык четпестерниң, ылаңгыя ёзу барымдаалаар чоруктуң бары хомудаанчыг. Трестиң парткому, тус-тус удуртукчулар социалистиг чарышты дээштиг организастаарынче, ооң көскү, нептереңгей болур чоруун чедип алырынче, түңнелдерин принципиалдыг ёзу-биле үндүрериңче улуг кичээнгейни салыр болза эки.

Ооң-биле чергелештир тудугларда камналга айтырыы, дужаар объектилерге ажылды күженишкинниг, шалыпкын чорудар, ажыл шагын, кижилерни болгаш техниканы долу ажыглаар талазы-биле кылдынып турар ажылдар ам-даа четпес. Ооң уламындан ажыл графиги үстүп, ажыглалга кирер объектилерниң хуусаазы сагыттынмайн турар.

Эрзин ортумак школазының башкызы **К. Д. Салчак** эш Л. И. Брежневтиң «Бичии чер» болгаш «Катап тургузуушкун» деп номнары ооң политинформатор ажылынга улуг дузалыг болганын чугаалап, бистиң амыдыралывыстың ол номнарда тырыттынган кол-кол принциптерин школаның башкылар коллективи өөреникчилерни коммунистиг ёзуга кижизидеринге дээштиг чепсек кылдыр алганын дыңнаткан. Сөөлгү хүннерде районнуң школаларынга ол номнарны таныжарының чыыштары эрткилээн, башкылар коллективтери, партия, комсомол, профэвилел организациялары өөреникчилерниң идей-политиктиг болгаш шериг-патриоттуг кижизидилгезин улам күштелдирериниң талазы-биле кылыр ажылдарның планнарын тургузуп турар деп, ол чугаалаан.

Эш Л. И. Брежневтиң «Бичии чер», «Катап тургузуушкун» деп номнарында кирген бодалдар болгаш идеялар бистиң республиканың комсомолчуларының, оолдар, кыстарының СЭКП-ниң XXV, ВЛКСМ-ниң XVIII съездилериниң төөгүлүг шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның комсомол съездизинге байыр чедириишкининде болгаш Леонид Ильичиниң аңаа чугаазында салдынган сорулгаларны күүседир дээш демиселинге улам сорук киирикчи салдарны чедирген деп ВЛКСМ Тыва обкомунуң бирги секретары **Г. С.-М. Иргит** чугаалаан.

Партия, чазактың доктаамал сагыш салыышкынының ачызында республиканың аныяк өскенинин өөрениринге, ажылдаарынга болгаш дыштанырынга бүгү-ле таарымчалыг байдалдар тургустунган. Ол бүгү чаагай амыдырал дээш Тываның аныяктары Коммунистиг партияга, Совет чазакка, эш Л. И. Брежневтиң бодунга чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин илергейлеп турар.

«Бичии чер», «Катап тургузуушкун» деп номнар аныяктарның идей-политиктиг болгаш шериг-патриоттуг кижизидилгезин чорударынга комсомол организацияларынга онза үнелиг материалды берип турар. Амгы үеде комсомолдуң бүгү организацияларында «Кезээде партия-биле, кезээде чон-биле!» деп Ленинчи кичээлдер эртип, комсомолдуң политиктиг өөредилгезиниң системазында бо чугула номнарны таныжар, өөренир талазы-биле тускай кичээлдер чоруп турар. Аныяктар коллективтеринге, школаларга, дээди өөредилге черлеринге, студентилерниң тудугжу отрядтарынга эш Л. И. Брежневтиң номнарынга тураскааткан лекция, беседалар, илеткелдер, политинформациялар, номчулгалар эрткилээр.

Бо чылдың болгаш оңгу беш чылдың планныг даалгаларын чедиишкинниг күүседириниң херээ комсомолчуларның бүдүрүлгеге авангардчы ролюн бедидерин, бүдүрүлгеде комсомолчу коллектив бүрүзүнге күженишкинниг, чогаадыкчы ажылдың байдалын тургузарын, камналга дээш, ажылдың ажыктыг болгаш бүдүрүкчүлүү дээш демиселди улам күштелдирерин комсомол организацияларындан негеп турар. Амгы үеде республиканың комсомол комитеттериниң бүгү организакчы болгаш масса-политиктиг ажылдары чогум-на ол сорулгаларны боттандырарынче угланган.

Эш Л. И. Брежневтиң «Бичии чер» база «Катап тургузуушкун» деп номнары башкыларга база амыдыралдың өөредилге ному боор турар дээрзин Таңдының Дүрген ортумак школазында теоретиктиг семинарның удуртукчузу, пропагандист **Т. Н. Тюлюш** бодунуң саналынга онзалап демдеглээн. Ук номнар аныяк өскенге сорук киирикчи кыйгы боор турар.

Дүрген школазында башкыларның теоретиктиг семинарынга эш Л. И. Брежневтиң чогаалдарын база чугаалажып таныжкан болгаш башкылар школачыларның идей-политиктиг болгаш шериг-патриоттуг кижизидилгезинге хамаарыштыр чорудар хемчеглерниң планын тургускан. Совет патриотизминиң болгаш пролетарлыг интернационализминиң херээнге ханы бердинген чоруктуң аныяк өскенни кижизидеринге ук чогаалдарның салдары канчаар-даа аажок улуг дээрзин оратор чугаазынга демдеглээн.

Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуну, Тыва АССР-ниң Саң министерствозунуң килдис эргелекчизи **Д. Г. Катрушаның** чугаазын идеология активиниң киржикчилери онза сонуургал-биле дыңнаннар. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында ол комсомолчу оол 18-ки армияның дайынчызы турган. Рота командирлеп чораан. Дайын доозулгандан бээр 33 чыл эртсе-даа, кым-даа, чүү-даа уттундурбаан, Бичии черге чоруп турган кадыг-берге тулчуушкуннарны ол ам-даа утпаан. Ынчангаш эш Л. И. Брежневтиң «Бичии чер», «Катап тургузуушкун» деп номнарын ханы сеткил ханыышкын-биле номчуп таныжканын ол чугаалаан. Дайынның аар-бергезин, совет кижилерниң маадырлыг чоруун «Бичии черде» эң-не тодаргайы-биле көргүскен. Дайынчылар — коммунистер, комсомолчулар, эр-даа, херээжен-даа улус тиилелгени каңнапканнар. Олар тиилел үнгеннер. Аас-кежиктиг, хостуг чаагай амыдырал бисте хайыкан. Аңаа кым-даа чоргаарланыр. Аас-кежиктиг чаагай амыдыралды чаалап берген кижилерни кым-даа утпас.

Мурнуу фронтуга, 18-ки армияның составынга тулчуп турганын, эш Л. И. Брежнев-биле ынчан ийи удаа ужурашканын база чугаалаан. Леонид Ильичиниң дайынчыларынга кичээнгейлиг чоруун, оларның-биле сеткил хандыр беседалажып чугаалажып турганын ол ам-даа утпаан.

Д. Г. Катруша Ада-чурттуң Улуг дайынының хүннеринде Коммунистиг партияның хүрээлеңинге кирген, оон бээр ам 35 чыл боон турар. Хоочун дайынчы, коммунист моон соңгаар-даа бүгү күжүн, энергиязын аныяк өскенниң шериг-патриотчу кижизидилгезинге бараан болдурарын бүзүреткен.

СЭКП Бии-Хем райкомунуң секретары **А. А. Салчак** СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң чогаалдарын болгаш Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелин районнуң ажылчы чоннарының улуг сонуургал-биле таныжып көрүп турарын чугаалаан.

— «Бичии чер» болгаш «Катап тургузуушкун»— бистиң чуртувустуң төөгүзүнүң чаныыпанчак арыннарын көргүскен ханы утказыг чогаалдар. Олар бистерге, партия ажылдакчыларынга, холдан салбас номнар боор турар, оларны хандыр өөренип, партийжи удуртулганың стиль, методтарын кандыг янзылыг боттандырарының нарын аргаларынга өөренип ап турар бис—деп, ол чугаалаан.

Ажылчы чоннарның ортузунга кижизидилге ажылы элээн күштелген. Эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге, кем-херек үүлгедир чорук барык он хуу кызырылган. Аныяктарның болгаш элээди уругларның дыштаныылгазын организастаарынче партия, хөй-ниити организациялары доктаамал кичээнгейни салып турар. Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелин чоннуң 67 хуралынга, ийи Советтиң сессиязынга болгаш партия организацияларының хуралдарынга чугаалапкан. Аңаа барык беш муң хире кижи олурушкан болгаш 130 кижи санал берген. Төлевилелди чугаалажып көрбүшаан, ажылчы чоннар бедиткен хүлээлгелерни ап турар. Тараа культураларының чаштырылгазы доозулган, комбайннар септелгезин июнь онда бүрүн доозар деп хүлээлге алдынган.

СЭКП обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** түңнел сөс ап, чүве чугаалааш, Л. И. Брежневтиң чогаалдарын ажылчы чоннарның бүгү кезектеринге чедир таныштырарын, номчулга конференцияларын, беседаларны доктаамал чорударын, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары-биле ужуражылгаларны организастаарын, чон-биле харылзааны күштелдирерин, оларның негелде-херегцелиңге сагыш човаачыг болурун болгаш бүгү күжүн, энергиязын оңгу беш чылдың планныг онаалдаларын ажыр күүседиринче мобилизастаарын онзалап айыткан.

ТЫВА АССР-НИҢ КОНСТИТУЦИЯЗЫНЫҢ ТӨЛЕВИЛЕЛИН ЧУГААЛАЖЫП ТУР БИС

АЖЫЛ-ХЕРЕКЧИ ЁЗУ-БИЛЕ

Тыва АССР-ниң баштайгы Конституциязының төлевилелин, республиканың бүгү ажылчы чону дег, кызылчылар политиктиг база күш-ажылчы улуг көдүрлүүшкүнүг, бүгү талалыг, ажыл-херекчи ёзу-биле чугаалажып көрүп турар. Төлевилел солуннарга парлаттынган хүнүнден эгелээш-ле, хоорайның партия эге организациялары ону чонга тайылбырлап, чугаалажып көөрүн бүгү-ле коллективтерге калбарткан. Ол ажыл эгелеп турда, партия хоорkому партия эге организациялар секретарьларының хуралынга бо чугула документини чугаалажып көөрүнүң дугайында айтырыгны чугаалапкан, ол ажылды организастаар талазы-биле бөлүктүг партия хоорkомунуң бюрозу тургускан.

Ону чонга тайылбырлап таныштырары-биле бүдүрүлге коллективтеринче илеткелчилерни, лекторларны чорутkan. Оон аңгыда партия хоорkомунуң бюро база хоорkүүскомнуң кежигүннерин болгаш өске-даа харысалгалыг ажылдакчыларын график ёзугаар таныштырылга ажылын чорудары-биле тус-тус коллективтерге быжыглаан. База ол ышкаш чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле ажыл калбарган. Ону культура бажыңнарында, дыштаныылга парыгында, чайгы агитшолдерде эрттирип турар.

Ылаңгыя пенсионерлерни база бажың ээлерин хөйнү хаара тудар дээш, хоорайның доктаамал турар агитпунктулары бо ажылды планнааш, эрттирип турар. Май 16-да агитпунктулар эргелекчилериниң маңаа холбашкан хуралын СЭКП хоорkому эрттирген. Агитаторларның хуралын агитпунктулар аайы-биле эрттиргеш, оларны бо ажылга кииристирерин аңаа дугурушкан.

Ынчангаш төлевилелди партияның чамдык ажык хуралдарынга база ажылчы чоннарның ниити хуралдарынга график ёзугаар калбаа-биле чугаалажып көрүп турар. Төлевилел парлалгага үнген хүнде-ле «Кызыл тудуг» эргелелинде Валентина Борбак-оолдуң бригадазы, сайгарылга баазазы, электри четкилериниң коллективтери митингилерни эрттиргилээн. Оларга болгаш болуп эрткилээн хуралдарга кызылчылар төлевилелди изии-биле деткип, чонга берген улуг чаагай эргелериниң база чоннуң амыдыралының материалдыг, культурлуг деңнелин улам ыңай бедидер дугайында Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ада сагыш салыышкынынга өөрүп четтиришкинин илергейлеп, аңаа харыы кылдыр улам күженишкинниг ажылдап, ажыл-херекчи ёзу-биле харыылаарын хүлээнип турарлар.

Совет кижилер чүгле эргелерин бүрүн ажыглаарындан аңгыда, боттарының хамааты ыдыктыг хүлээлгелерин ханызы-биле медереп билип, ону хажытпайн, Совет Эвилелиниң хамаатызы деп бедик адынга кезээде чоргаарланып, аңаа төлептиг болурун хуралга санал бергеннер онзалап демдеглеп турарлар. Оон ыңай төлевилелди чугаалажып көрүп турар үеде кызылчылар СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин күүседиринче, Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң районнарынга чорааш, эш Леонид Ильич Брежневтиң берген айтыышкыннарын, сүмелерин ажыл-ишке удуртулга болдуруп боттандырарынче база бүдүрүлге коллективтериниң практиктиг ажылын улам экижидеринче, планныг онаалдаларны, социалистиг хүлээлгелерни хуусаа бетинде күүседиринче, ажылда четпестерни чайладырынче кол кичээнгейни углаптырарын саналдарынга айыткылаан.

«Тыва суг тудуг» трестиң автобаазазының барык-ла бүгү кежигүннери 300 кижи төлевилелди чугаалажыр хуралга чыглып келген. Мурнакчы чолаачы А. А. Хваров аңаа саналынга мынча дээн: «Бистиң Конституциявыс өөренир, дыштаныр, ажылдаар бүгү-ле эргелерни биске берип турар болгай. Тыва АССР-ниң бирги Конституциязын бүрүнү-биле деткиивишаан, аңаа алдар кылдыр мен бодум бедиткен хүлээлгени ап, бүдүрүлге планып 115 хуу күүседирин хүлээндим». База бир мурнакчы чолаачы И. В. Кузнецов ук Конституцияның төлевилелин бүрүн чүүлдүгзүнмүшаан, бодунуң бүдүрүлге планып 118 хуу күүседирин хүлээнгеш, бүгү коллективти ону деткиириңче кыйгырган.

Садыг министерствозунуң автотранспорт бүдүрүлгезинге хурал база бедик көдүрлүүшкүнүг эрткен. Аңаа мурнакчы электрик М. М. Балашов мынча деп саналдаан: «Мен бистиң республиканың бүгү ажылчы чоннары дег, Тыва АССР-ниң баштайгы Конституциязының төлевилелин улуг сонуургал-биле номчуп таныжып, бүгү сагыш-сеткилимден чүүлдүгзүнүп тур мен. Бо чугула документ бистиң партиявыстың ленинчи национал политиказының тиилээниниң илерели, Тываның экономиказының болгаш культуразының улам ыңай чечектелиишкининиң үндезини деп чүвени көрүп турар бис. Бистиң республиканың Үндезин Хоойлузун хүлээп алырын коллектививис күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуур дээринге чигзиниг турбас».

Эргелерин боттандырары хамаатыларның боттарының хүлээлгелерин күүседири-биле чарылбас холбаалыын, социалистиг ниитилелдиң хамааты бүрүзү бодунуң хамааты харысалгазын бедии-биле үнелеп, сагып чорууруп төлевилелде айытканың кончуг чугула чүүлдүг-дүр деп хуралдарга санал бергеннер чугаалап турар. База ол ышкаш социалистиг хоойлу-дүрүмнүң шыңгыы сагыырының, күш-ажылдың сагылга-чурумун, ниитиниң корум-чурумун күштелдирерин онзалап айтып турарлар.

Майның үшкү он хонуунга чедир найысылалда 107 коллективтерге ниити хуралдар эрткилээн. Аңаа 17435 кижи олурушкан болгаш 510 кижи чүве чугаалааш, 530 саналдарны киирген, а Конституция төлевилелиниң чүүлдеринге хамаарыштыр 5 саналды киирген. Ону чугаалажып көөрү үргүлчүлевишаан.

«Совет кижи чер болганга четпестер-биле эптежип шыдавас, негелделиг кижи кылдыр бодун көргүзүп, ол четпестерни чүрээнге чоок кылдыр көрүп, Ада-чурттуң салым-чолу ооң бодунуң салым-чолундан чарылбас кижи кылдыр көргүзүп, ажыл-херек дээш сагыш човап чоруур. Конституциялар төлевилелдерин чугаалажып турарының үезинде кичээнгей салыр ужурлуг эвээш эвес саналдар киирген. Маңаа бичии-даа чүвени кагбайн, бүгү-ле ажыктыг болгаш үнелиг чүүлдерни мөөңнеп ап, ажылчы чоннарның күзээшкиннерин практиктиг ажылга болдунар-ла аргазы-биле долу барымдаалап көөрү чугула»—деп ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң чоокта чаа эрткен хуралында эвилелдешкен республикаларның чаа конституцияларын белеткээр болгаш хүлээп алыр талазы-биле ажылдың түңнелдериниң дугайын чугаалажып турда эш Л. И. Брежнев чугаалаан болгай. Бо айтырышкынны удуртулга болдургаш, төлевилелди чугаалажып турда ажылчы чоннарның киирген санал-оналдарын, ылаңгыя ажылда четпестерниң талазы-биле шүгүмчүлелдиг саналдарын мөөңнеп, түңнеп тургаш, оларны боттандырарының хемчеглерин алырывыс эргежок чугула.

Кызылчыларның, республиканың бүгү ажылчы чоннары дег, Тыва АССР-ниң чаа Конституциязының төлевилелин бүрүн чүүлдүгзүнүп, ажыл-херекчи ёзу-биле чугаалажып көрүп турары СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин күүседиринче бүдүрүлге коллективтерин мобилизастаарынга, ажылчы чоннарның политиктиг база күш-ажылчы идепкейин улам ыңай көдүреринге, оңгу беш чылдың үшкү чылының планныг онаалдаларын база социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседиринге аажок улуг идигни берип турар.

С. КУДАЖИ,
СЭКП Кызыл хоорkомунуң ийиги секретары.

ИЙИ САНАЛ

Кызыл хоорайда республиканың кезип эмнээр төп эмнелгезиниң карак эмнээр салбырында хөй кижи эмнедип чыдар бис. Эмнелгеде эмнедип турар бистер Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелин таныжкаш, ону чүүлдүгзүнүп, деткип тур бис. Үндезин Хоойлу төлевилелиниң бешки эгениң 36 чүүлүнде:

«Тыва АССР-ниң хамаатылары кадыын камгалаар эргелиг» дээн. Ол өндүр чаагай эргени күрүнениң халас медицина дузаламчызы-биле боттандырып турарын бөгүн эмнедип чыдар чүс-чүс кижилер өөрүшкү-биле көрүп тур бис.

Бай-Тайга чурттуг, 76 харлыг Д. Хертек үш чыл ажыг чырык көрбейн чурттап келген. А Кызыл хоорай чурттуг Я. Михицкийниң назыны база-ла дегээн—72. Ол чыл ажыг үеде караандан чарылган кылдыр санап чораан. Маңаа кээп эмнеткеш, үстүнде адааным ийи кижиниң кайызы-даа караktалгаш, өөрүшкү-маңнайлыг чанганнар. Бо болза чүгле бистиң Совет эрге-чагырганың ачызы-дыр.

Төлевилелди сайгарып, чугаалажып турар болганда саналывыс мындыг: **Тыва АССР-ниң чурттакчылары кожаларын хайгааражыр, үр-даа, бичии-даа аарааш азы берге байдалга таварышканда бот-боттарынга дузалажыр. Оон ыңай ийи чаңгыс кижилерниң аразында хээлилежир багай чаңчылдарын чок деп болбас. Ынчангаш хээли алган ийиипе, азы берген кижилерни кеземче хоойлузу ёзугаар шиидер. Мындыг немелделерни 5-ки эгениң 33-тен 63 чүүлдериниң аразынга киирзе деп саналдарлыг мен.**

Т. ОЧУР-ООЛ.
«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Алдын хоойлум ачызы

Эрткен чылдың июльда Ак-тың Баян-Колга аъттан ушкаш, аар кемдээшкинге таварыштым. Моюн сөөгү-даа сынган, чүң-даа кемдээн, ийи ховаганымда Суг-Аксының улуг эмчизи Оюн-оол Шүрженейович Ондар чоок чер Ак-Довурак хоорайның эмнелгезинче чорударын шиитпирлээн.

Ак-Довурак эмнелгезиниң кезип эмнээр салбырынга 40 ажыг хонук эмнеткеш, дыка экижидим. Ынчалза-даа кылаштаар аргажок турдум. Удаваанда чурттап турар черимниң аайы-биле Чадаана хоорайның эмнелгезинче шилчиткен. Маңаа келгеш, орундан турбайн, ийи ай чыда эмнеткенимниң түңнелинде бут кырынга туруп келдим. Эмнедирим ооң-биле доозулбаан, даразында Кызылда республика эмнелгезиниң нейрохирургиязынга база эмнедип чыттым.

ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Конституцияларында кижи дээш, ооң амыдыралының хүн бүрү чаагай чоруу, кадыкшылы дээш сагыш салганын билир бис. Оон ыңай ам таныжып, чугаалажып турарывыс Тыва АССР-ниң чаа Конституциязының (Үндезин Хоойлузунуң) төлевилелинде ол дугайында база дыка тодаргай айыткан-дыр.

Кызыл эмнелгезинден Алдан-Маадырже чанып келген хевээр, черле ниити байдалым дыка эки-дир. Эргим редакция! Ак-Довурак, Чадаана, Кызыл эмнелгелеринде мени эмнээн бүгү-ле эмчилерге, сестраларга болгаш медицинаның өске-даа ажылдакчыларынга өөрүп четтиргенимни солун арнын дамчыштыр илередирин чөпшээреп көрүңер.

Алдын хоойлу ачызында чурттап чоруур совет кижи мындыг аас-кежиктиг-дир.

А. ООРЖАК,
«Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Бөгүн – Африканың хосталга хүнү

АФРИКА, 1978 ЧЫЛ...

БӨГҮН бүгү делегейниң демшилгелиг хөй-ниитизи Африканың хосталга хүнүн демдеглеп турар. Бо хүннү байырлаар дугайында шиитпирни Африка чаңгыс эп организациязының (АЧО-нуң) күрүнелер болгаш чазактар баштыңнарының бирги тургузукчу ассамблеязынга 1963 чылда хүлээп алган.

«Бо бүгү чылдарда Африканың болгаш африка чаңгыс эвиниң айтырыглары бо чылын ышкаш мындыг улуг кичээнгейни бодунче кажан-даа мынчалдыр хаара тудуп көрбээн, ол айтырыглар делегей тайбыңының болгаш дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлыышкынының салым-хуузу-биле кажан-даа мындыг сырый холбаалыг турбаан деп чугаалаар болза, хөөредиг болбас» деп Нигерияның салдарлыг «Уэст Африкэн пайлот» солуну «Африка хүнүнүң байырлалы-биле холбаштыр чоокта чаа бижээн.

Мырыңай чоокка чедир-ле делегейниң «политика талазы-биле хожудаңгай чери» кылдыр санаттырып келген Африка бистиң оранывыстың политика талазы-биле эң идепкейлиг зоналарының бирээзи болу бергенин чүнүң-биле тайылбырлап болурул? Бирги ээлчегде, Кара дип колониализмниң кинчи-бегин ап октааш, долу үнү-биле чугаалап үнүп келгени-биле тайылбырлап болур.

Африканың бүгү-ле хамаарышпас чурттары бөгүн херек кырында антиимпериалистиг чаартылгаларны кандыг-бир черге-биле боттандырып, делегейниң экономиктиг чаа корум-чурумун тургузар дээш туржуп, сөөк-язы ылгаар чорукка болгаш колониализмге удур демисежип турар. КНО-да 149 олуттуң 49-зу оларныы апарган, Африканың күрүнелери хогжүп орар өске чурттар-биле кады социалистиг күрүнелер-биле болганчок-ла чаңгыс аай фронт кылдыр туржуп турар. «Африка-азия чурттары оларның эрге-ажыктары Совет Эвилелиниң инициативалары-биле болганчок-ла дүгжүп турарын билип турар апарганнар... Ол—Барыын чүкке кончуг айыылдыг чаңгыс эп-тир, ынчангаш ону чарылдырары АКШ-тың Африкага чаа политиказының эң чугула сорулгаларының бирээзи болуп турар» деп «Нью-Йорк таймс» солуну миннип бижээн.

Ол «чугула» сорулга дижир чүвезин шиитпирлевишаан, Вашингтон болгаш ооң эвилелчилери хамыктың мурнунда Африканың демшилгелиг ёзу-чурумнарын баксырадыр, кожа чурттарның аразынга көрүшпес чорукту өскүдер, өлүрүкчү үүлгедиишкиннерни күткүп үндүрер политиканы чорудa берген. Чогум-на харын ол «чаа политиканың» түңнелинде делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң айыыладыг одаглары тургустунуп, ол дипче бүгү делегейниң кичээнгейин хаара туда берген.

БАРЫЫН ЧҮКТҮҢ «чаа политиказы» социалистиг угланыышкын чурттарынга удур. Чижээ, Африка Рогунга чепсектиг месилдежиишкинни өскүдүп, Могадишонуң агрессорларынга шавар халдаашкынның боочепсээн бербишаан, империалистер сомали удуртукчуларның шовинистиг чүткүлдериң диптиң боттуг чаартылгаларның оруунда туруп алган эң улуг чурттарының бирээзи — Эфиопияның чаа ёзу-чурумун чок кылырынга ажыглаарын оралдашкан. Империалистиг күрүнелер, хамыктың мурнунда АКШ, диптиң өске кезээнге, Африканың Мурнуу чүгүнде кеш-сөөк ылгаар чорукка удур демиселдиң кол шивээлериниң бирээзи — Ангола Улус Республиказа удур сүлчээниң болгаш коргудуушкуннарның четкизин үш чыл улаштыр аргып келген. Мозамбикче чепсектиг халдаашкыннар үргүлчү болуп турар. Бенинге, Конгога, Гвинея Республиказа удур сүлчээлерде ак кештиг хөлезиленикчилер киржип турар.

Сүлчээлерниң ол политиказында «чаа» чүве чүл дээрге, АКШ сөөлгү үеде бодунуң империалистиг политиказын боттандырарын барыын үзелдиг африкан болгаш араб ёзу-чурумнарга дагзып турар апарганы болур.

Сомали-эфиопия меселдежиишкинниң бүгү үезиниң дургузунда АКШ-тың пропагандазы ол дайынга Вашингтоннуң «хамаарылга чогун» чулчуруп турда, америк боочепсек Могадишога дорт эвес, харын үшкү чурттарны —Египетти, Суданны, Сауд Аравиязын таварты кирип турган. Анголага удур болуушкуннарга АКШ-тың ролюн Заир, ол ышкаш Мурнуу-Африка Республика күүседип, олар Ангола Улус Республиказа удур чепсектиг чөңгээлерни организастап турарлар.

БАРЫЫН ТАЛАКЫ күрүнелер барыын үзелдиг, барыын талазырак ёзу-чурумнарлыг күрүнелерни каттыштырган девискээр аайының шериг бөлүглежиишкиннерин тургузар талазы-биле идепкейлиг күженишкиннерни тус-тузунда-даа, НАТО-нуң хайгаарал деткии-биле-даа үндүрүп турар. Ол дайынзырак бөлүглежиишкиннерниң Африканың хамаарышпас чурттарының национал бот-эргезин баксырадыр дээш, Африка чаңгыс эп организациязының принциптеринге чөрүштүр тургузуп турар.

Чижээ, Соңгу-Чөөн Африкада Кызыл далайның дижир блокту тургузуп турар. Шажынчы-шовинистиг үндезинге тургузуп турар ол кызыы шериг-политиктиг эвилелдиң эгелекчилери Египет, Судан, Сомали болгаш Сауд Аравиязы болган, а оларның өмээржикчизи — АКШ. Барыын Африкага ындыг янзылыг блоктар тургузарының эң идепкейлиг талалакчызы Франция апарган.

Вашингтоннуң болгаш Лондоннуң Африканың мурнуу талазынга кол сорулгазы чүл дээрге, африкан хөй нуруунуң эрге-ажыктарынга таарыштыр боттуг өскерлиишкиннерни боттандырары эвес, харын Барыын чүк ындыг өскерлиишкиннерже чүткүл салып турар дээр хоозун шинчини көргүзери болур. Ол янзылыг тактиканы сөөк-язы ылгакчыларынга үе-шакты бээр, боттарының туруштарын быжыглаар болгаш патриоттарны базар арганы оларга бээр дээш, бодап алган. Чогум-на харын ол сорулга-биле неоколониалистер Родезияга болгаш Намибияга африканчы чалча ёзу-чурумнарны эрге-чагырга киирерин күзеп турар. Оларның дузазы-биле ол идегеттер хамаарышпас Африканың болгаш сөөк-язы ылгаар Мурнуу-Африка Республиканың аразынга «политиктиг чымчадылга» ниизылыг чүве тургузарын кордап турар. Ынчангаш Англияның «Обсервер» солунунуң бижээни-биле алырга, «АКШ-тың болгаш Англияның аажок хөй салыышкынны киирген, апартеидтиң байдалдарында кара кештиг ажылчыннарның күш-ажылын кулданырының күзели-биле эгээртинмес хөй ажык-кончааны берип турар ак кештиг Мурнуу чүкте демшилгелиг салгыннар салдарындан идегелдиг камгалап алырынга» кордап турар.

БАРЫЫН ТАЛАКЫ чурттарның ындыг политиказының Африкага халаптыг уржуктары Африка диптиң мурнуу чартында сөөлгү болуушкуннардан илдең. Барыын чүк Намибияга африкан хөй нуруунуң эрге-чагыргазын тургузарынга сонуургалдыг шинчи көргүзүп, харын-даа СВАПО дээр патриотчу организация-биле чугаалажыышкыннар чоруткан турда, империалистерге чепсеглеткен Преторияның сөөк-язы ылгакчылары Анголада намибия кижилерниң лагеринче халдааш, өлүрүкчү чорукту кылган турду. А Родезияда расисчи удуртукчу Ян Смит аңаа англи-америк дипломатияның бергенин дыш алыышкынын ажыглап алгаш, патриоттарны базарынче полицияны болгаш армины октаан, чалча чазакты кара кештиг балаттарның дузазы-биле тургузуп алган.

АКШ-тың президентизи Дж. Картер чоокта чаа Африкага чораан, ол дээрге Ак бажыңның баштыңының Африканың черинге төөгүде бир-ле дугаарында чорууушкуну болган. Америк пропаганда ол чорууушкунну аажок улуг ужур-дузалыг кылдыр көрүп, Кара Африканың удуртукчуларындан деткимче алырынга идегел салып турган, ынчалза-даа ол чорууушкунуң түңнелин үндүрбүшаан, «Крисчен сайенс монитор» солун ооң түңнелдерин «Барыын чүк дипломатиязының аштырыышкыны» кылдыр тодарадыр ужурга таварышкан. «АКШ-тың президентизи чүгдаа деп чулчуруп тураа, Африка чурттарының демшилгезинге Совет Эвилели эвес, харын Каттышкан Штаттар болгаш НАТО талазы-биле ооң эвилелчилери чөр болганда кыжанып чоруп турарын фактылар херечилеп турар-дыр деп Эфиопияның «Адисьземен» солуну бижээн.— Боттарының хосталгазын, хамаарышпас чорууп болгаш бүрүн-бүдүн девискээрлиг болурун камгалаар дээш демисежип турар африкан улустарга ССРЭ-ниң, Кубаның болгаш социалистиг өске-даа чурттарның көргүзүп турар ак сеткилдиг дузаламчызының эт-сураан баксырадырып кызыткаш, АКШ бодунуң империалистиг политиказындан хөй-ниитиниң санал-оналын чардыктырарын оралдажып, «совет кыжаныышкын» дээр хоозун чугаалар-биле Африка күрүнелериниң херектеринге бодунуң холгаарлаашкынын агартырынга идегеп турар. Ынчалза-даа кым оларның дайзыны, кым оларның өңнүү болуп турарын диптиң улустары тергиин эки билир».

С. КУЛИК,
СЭТА-ның политиктиг хайгаарыкчызы.

«Агитаторнуң блокноду»

СЭКП Тыва обкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң органы «Агитаторнуң блокнодунуң» эдилгелиг № 5 номери үнген.

«Күрүнеге — шыныраалыг дүк дээш» деп эге чүүл-биле ону ажыткан.

Өңгү беш чылдың бо ушку чылы — 1978 чылда республика 3180 тонна дүктү садар ужурлуг. Мону күүседири-биле 936 муң хире хойну, 91 муң өшкүнү кыргызыры, 152 муң хире шээр малды күзүн ийиги кыргызылдага киирери негеттинип турар деп ында бижээн.

Төөгү эртемнериниң кандидады А. Канзайның «Тыва АССР-ниң Конституциязы» деп материалын «Конституция дугайында беседа» деп рубриканың адаанда парлаан.

Тыва АССР-ниң бирги Конституциязын хүлээп алыр чөрүк республиканың ажылчы чоннарының амыдыралынга улуг төөгүлүг болуушкун болур. Бо болуушкун Тыва АССР-ниң бүгү хамаатыларын Совет эрге-чагыргазының чылдарында боттандырган үндезин социал-экономиктиг чаартылгаларны хандыр медерел билиринге, акы-дуңма совет улустарның өг-бүлезинге моон соңгааргы бүгү талалыг хөгжүлдениң чырык чаагай перспективазын тодарадырынга аргаларны бээр, СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин боттандырар, республиканың моон соңгаар социал-экономиктиг болгаш культура депшилгези дээш демиселге оларның күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейин бедидер деп автор демдеглээн.

Бо беседа илеткелчилерге, пропагандистерге, политинформаторларга дузаламчы болур.

Аспирант З. Доржунуң «Херээженнер чөвүлелдери — идепкейлиг күш» деп корреспонденциязында республикада херээженнер чөвүлелдериниң ажылының дугайында бижип турар.

Бо чылдың май 28-те совет улус кызыгаар шериинин 60 чыл оюн демдеглээр. Орта хамаарыштыр офицер Г. Алексеевтиң «Төрээн чурттуң хайгыылчылары» деп материалын блокнотта берген.

Май 25 — Африканың хосталга хүнү. Ол дугайын журналист Б. Фомичевтиң материалындан номчуп болур.

Совет кадык камгалалының талазы-биле саннар, фактыларны, Куба дугайында тайылбырларны болгаш өске-даа материалдарны «Агитаторнуң блокнодунда» парлаан.

КӨРҮЛДЕ-МАРГЫЛДАА

Кызылдың үлетпүр бүдүрүлге коллективтериниң болгаш организацияларының санитар дружиналарының хамааты камгалалының билиглерин шиңгээдип алганының болгаш эмчиниң баштайгы дузазын чедиреринге мергежилиниң талазы-биле маргылдаазы болган. Аңаа ниитизи-биле 180 кижи киржикчилиг сес санитар дружиналары киришкен.

Маргылдааның түңнелдерин күүседиринге быжыг билиглиин көргүспүшаан, өскелерден эң-не эвээш частырыглыг болуп шылгараан, хоорайның эът комбинадының найыраалдыг санитар дружиназы бирги черни чаалап алган. Ийиги, үшкү черлерни А. С. Пушкин аттыг библиотека биле республиканың Статистика эргелелиниң санитар дружиналары үлешкеннер. Эът комбинадының командазы Кызыл хоорайның Кызыл Крест болгаш Кызыл Чартык ай комитединиң шилчиир кубогу-биле шаңнаткан. Дараазында шаңналдыг черлерни эжелээн дружиналарга вымпелдерни тывыскан.

Ол ышкаш маргылдааның түңнелдерин чаңгыс-даа частырыг чок шын күүсеткени дээш Тываның электри четкилеринден, эът комбинадындан, Статистика эргелелинден, үлетпүр бараандарының садыындан бир-бир звеноларны мактал бижиктер-биле шаңнаан.

А. ДЫРТЫЙ-ООЛ.

ХАНДЫКШЫЛДЫГЛАР УЛАМ КӨВҮДЭЭР

Кызыл районнуң Каа-Хем суурда уругларның музыка школазы ажыттынгандан бээр чеди чыл болур. Аңаа чедир Кызылда уругларның музыка школазының салбыры турган. Ам ол тускай школа апарган болгаш Сукпакта салбырын-даа ажыткан. Школада уран чүүлге хандыкшылдыг 211 кижи өөренип, чараш чүүлдүң делегейинче базымны кылып турарлар. Уругларны арга-дуржулгалыг башкылар өөредип турарлар. Мында башкылар коллективи найыралдыг. Оларның аразындан баян-клазының башкызы Владимир Николаевич Швецов, фортепиано башкызы Виктор Георгиевич Баскаков, домра башкызы Галина Фёдоровна Кенденбиль оларның ажылы эки. Боттарының билиг-мергежилин олар уругларга харам чокка бараалгадып турарлар.

Башкылар аразында «Коммунистиг күш-ажылдың шалгыны», «Эң эки мергежил дээш» деп бедик аттар дээш туржуп турарлар. Оон түңнелин өөредилге чылының төнчүзүнде үндүрер.

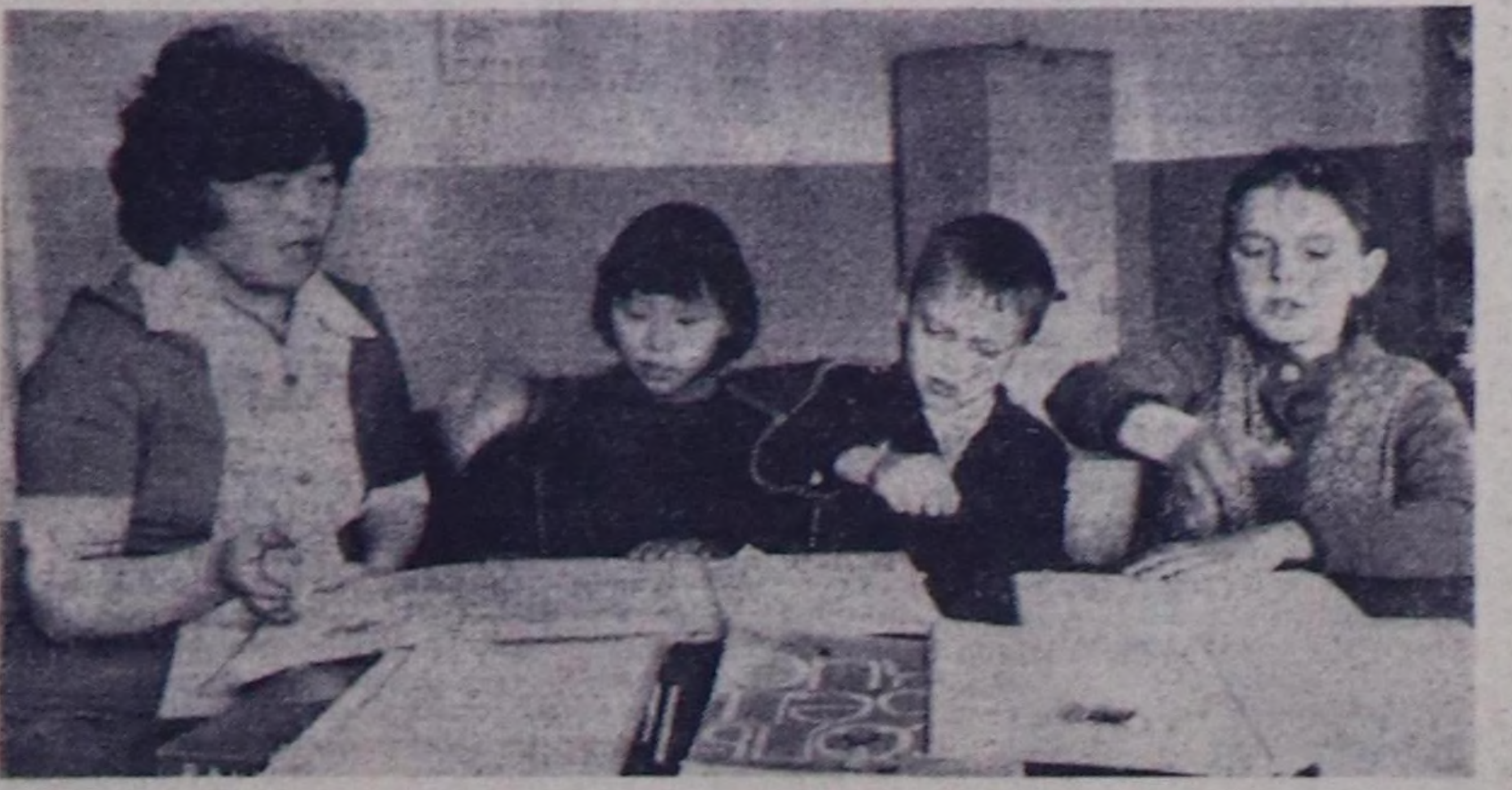

Музыка школазының башкылар коллективи уран чүүл көрүлделериниң удуртукчулары болгаш доктаамал киржикчилери. Район төвүнүң организациялар аразының уран чүүл көрүлдезинге олар үлүг хуузун киргеннер. № 12 ортумак школага фортепиано башкызы Лариса Николаевна Гребёнкина, «Малышок» уруглар садынга баян башкызы Антон Иванович Ятин, харылзаа салбырынга Надежда Владимировна Тулина, чунар-бажың коллективинге уругларның музыка школазының директору Нина Петровна Медведева олар хөй-нийти эгелээшкин-биле бот-тывынгыр уран чүүлдү удуртуп келгеннер.

Музыка школазының өөреникчилери боттарының тускай класстарындан аңгыда үрер болгаш улустуң хөгжүм херекселдериниң оркестрлеринде ойнап турарлар. Улустуң хөгжүм херекселдериниң оркестри Май байырлалын таварыштыр бодунуң концертин чонга бараалгаткан. Үрер хөгжүм оркестрин Анатолий Иванович Терехов [illegible] удуртуп, ук оркестрниң херекселдеринге мергежилдиг ойнаарынга уругларны өөредип турар. Школаның баазазында баянистер оркестрин Александр Павлович Оськин тургусқан. Ол оркестр бодунуң концертин база майда көргүскен.

Школада «Музыка лекторийин» ийи чыл бурунгаар ажыткан. Ол ам доктаамал ажылдап турар. № 12 ортумак школа-биле ук лекторийниң харылзаазы эки. Композитор Петр Чайковскийниң «Евгений Онегин» деп операзының 100 чыл болганынга тураскааткан кежээ школаның үш 8 класстарының өөреникчилеринге солун болган. Ол ышкаш норвег драматург Генрик Ибсенниң төрүттүнгенинден бээр 150 чыл болганынга тураскааткан тематиктиг кежээни «Мир» Культура бажыңынга композитор Эдвард Григтиң «Пер-Гюнт» деп операзының музыкаларынга таарыштыр, үндезилеп эрттиргени база солун болган. Бо бүгү Культура бажыңы биле музыка школазының харылзаазын көргүзүп турар.

Школаның улустуң хөгжүм херекселдериниң оркестрин Культура бажыңынга тускай бөлгүм кылдыр киирер болза эки. Ынчап ук оркестрге ойнаар күзелдиг улуг-даа кижилер аңаа ойнап өөренип ап болур-дур.

— Школавыстың материалдыг баазазы эки. Эт-херекселдерни шыгжап, кадагалап турар өрээлдеривис база четчир. Музыка херекселдери бүрүн биле бар, башкылар четчир. Школага өөренир күзелдиг кижилериниң саны чыл келген тудум-на көвүдээнинден школада боду тардап турар, — деп школаның директору Нина Петровна Медведева бистиң-биле чугаалажып орда түңнеди. Үези келирге маңаа улуг школа туттунары чугаажок. Ам школада өөредилге чылы чедиишкинниг дооступ турар.

Б. КЕНИН.

ЧУРУКТАРДА: музыка школазының башкылары Л. Гребёнкина биле М. Лопсан олар туе-туе кичээл үезинде.

В. АМЫРНЫҢ фотолары.

ЭЖИИ АЖЫК

СЭКП-ниң XXV съездизиниң тодаргайлааны оңгу беш чылдың кол угланыышкыннарында көдээ ажыл-агыйны улам ыңай хөгжүдериниң кайчаар-даа дажок улуг программазы хүлээп алдынган. Оон-биле холбаштыр кол сорулгаларның бирээзи болза, бедик мергежилдиг специалистерни — агрономнарны, мал эмчилерин, зооинженерлерни, инженер-механиктерни, экономистерни белеткеп үндүрери болур. Ол мергежилдерни аныяк оолдар, кыстар Бурятияның көдээ ажыл-агый институдунга база чедип ап турар. Ук институт — Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң эң улуг дээди өөредилге черлериниң бирээзи.

Институтта эки материалдыг бааза: өөредилгениң дөрт каът кол корпузу (Улан-Удэде эң не улуг бажыңнарның бирээзи), ветеринария клиникалары, морфология корпузу, дөрт каът үш нийти чуртталга бажыңнары, столовая бар.

Институттуң кафедраларының (олар шупту 49) хөй нуруузу чаа дериишкинниг, оон иштинде электроннуг микроскоп, рентген болгаш радиотехника кабинеттери, физиология, зоотехния, тензометрия болгаш өске-даа лабораториялар, электроннуг санаалга техниказы бар.

Институтта 400 ажыг башкылар ажылдап турар, оон иштинде: эртемнер докторлары болгаш профессорлар — 8, эртемнер кандидаттары болгаш доцентилер 140 кижи.

Студентилерни шуптузун нийти чуртталга чери-биле болгаш стипендия-биле хандырып турар. Эки өөредилгелиглер улгаттырган стипендияны ап турар, а эң эки өөредилгелиглерге база хөй-нийти ажылынга идепкейлиглерге В. И. Ленин болгаш Я. М. Свердлов аттыг тускай стипендияларны тывыскып турар.

Дээди өөредилге чериниң эжиин ажыдып кирген кижи чүгле школачы чораанындан студент апаары, эртемнерге бодун бараалгадыры ол эвес. Ол оон-биле чергелештир бодунуң амыдыралынга кол чүүл болу бээр херекке шынчызын оон-биле бадыткаары-дыр. Ол бодунуң мергежилин, амыдыралга турар черин эчизинге чедир шилип алыр.

Студент кижи бодунуң үезин шын хуваап таарыштырары кончуг чугула. Ооң чогумчалыг өөрениринге бүгү-ле байдалдарны бистиң институдувуста тургускан. Студент кижи аныяк лекторнуң кичээлдеринге, нийтилел мергежилдериниң факультединиң школазынга, эртем бөлгүмнеринге, спорт секцияларынга, диспуттарга, бот-тывынгыр уран чүүл концерттеринге киржир ужурлуг болгай. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, солун болгаш хандыкшылдыг ажыл-херектер-ле хөй. Бистиң институдувустуң студентизи болу берген кижи бүрүзү ол чүүлдерниң бодунга таарзыырын шилип алыр.

Көдээ ажыл-агыйны сайзырадырының чаагай хөрээнге бодун бараалгадыр деп бызыы-биле шиитпирлеп алган, ортумак школаларның база техникумнарның доозукчуларынга бистиң институдувустуң эжии ажык. Олар аңаа дээди эртемни чедип ап болур.

В. БУРКИН,

Бурятияның көдээ ажыл-агый институдунда күш-ажыл камгалалының кафедразының эргелекчизи.

МАЛЧЫННАРГА, СААНЧЫЛАРГА

Кызыл районнуң «X Улуг хурал» совхозунуң комсомолчулары болгаш аныяктары база Баян-Кол ортумак школазының башкылары, үстүкү класстарының өөреникчилери, совхозтуң малчыннарынга, сүт-бараан фермазынга шефтээшкинни график ёзугаар, бригадалар кылдыр үстүп алгаш, чорудуп турар. Эрткен кыштаглаашкын үезинде ындыг шеф ажылын алдан ажыг удаа чоруткан.

Олар барган черлеринге совхозта, районда, республикада болуп турар болуушкуннарны, СЭКП ТК-ның, Совет чазактың үндүрген чугула документилерин таныштырып турар. Таныштырылга, лекция, беседа-биле чергелештир ферма, бригада төптеринге концерттерни үндүрүп турар.

Малчыннар аныяктарның, комсомолчуларның кылган ажылынга өөрүп четтиргенин илередип, шефчилеринге боттарының күш-ажылчы чедиишкиннериниң дугайында чугаалап берип турар. Бо ажылга совхозтуң мурнакчы хойжулары Андрей Солпам, Байкара Доржу, Кара-кыс Хербе, аныяк саанчылар Тоня Ламажап, Лора Сенди олар идепкейлиг киржип турар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

Археология

ТЫВЫЫШКЫННАР, АЖЫДЫЫШКЫННАР

РАНГУН. Дээди хевирниң дириг амытаннарының, оон иштинде кижиниң нийти бурунгузу боор болур дириг амытанның артынчыларын Бирманың соңгу талазында Пондуанг районундан тып алган. Казыышкынны чорудуп турган Мандалай университединиң эртемденнериниң бодалы-биле алырга, тып алган чүүлдериниң — дашталы берген баш сөөгүнүң, чаактарының, оорга сөөктериниң, эзгилериниң болгаш диштерниң хары 40 миллион чылга дең-не-жир. Дээди сарбашкыннарының болгаш кижиниң нийти билдингир бурунгузунуң оон ыңайгы шинчилгезиниң дугайында Мандалай эртемденнериниң бадыткалын моон соңгаарты шинчилээшкиннер бадыткаптар болза, дээди сарбашкыннарның болгаш кижиниң бурунгуларының чурттап турган үезин ам-даа 15, 20 миллион чылга аткаарладыптар.

КАНБЕРРА. Барыын Австралия штаттың университединиң эртемденнери Черге амыдырал 3,5 миллиард чыл бурунгаар тывылган азы амгы үеде эртем бөлүктеринде санап турарындан 200 миллион чыл бурунгаар тывылган деп санап турарлар.

3,5 миллиард чыл болган дег саналтының турар даштарның геологтуг карттарын өөренип көрүп тура, ол эртемденнер клетка организмнериниң дашталчак кезектерин тып алганнар. Олар бактериялар азы далайның көк-ногаан үнүштери боор болур. Оларның хемчээли диаметринде дөрт микронга дең болгаш ону күштүг микроскоп дамчыштыр көрүп болур.

КАИР. Египеттиң девискээринге 180 муң чылдар мурнунда чурттап чораан кижиниң мочу-сөөгүн Асуан хоорайдан ырак эвесте, чурттуң мурнуу чүгүнде Ком-Омбо хоорайның чоогундан тыпкан. Нилдиң эрги унун дилеп турган геологтар ол үнелиг археологтуг тывыышкынны кылганнар. Ол кижиниң мочу-сөөктерин хемниң чоогунда оюп каан куйдан тып алган. Ооң чанындан аңнаашкын үезинде өлүрткен аңнарның сөөгүнүң артынчызын тып алган.

ТОКИО. Төөгү мурнунуң дашталы берген кужунуң артынчызын япон палеонтологтар тып алган. Оларның бодалы-биле алырга, ол куш эртемге амгы үеге чедир билдингир эвес. Амгы үениң пингвининге дөмейлешкек бо дүн чартык метр бедик куш Черге 20 миллион чыл бурунгаар чурттап чораан. Ол куш уже албас болган, ынчалза-даа дүрген маңнаар болгаш эштип билир чораан. Япон тускай эртемниглер ындыг кушту амгы үениң пеликаннарының бурунгузу деп санаанңар.

Японияның палеонтологтары 10 чыл ажыг үениң дургузунда казып тыпкан куштуң нийти хевирин катап тургузуп алыры-биле ооң сөөк-мочузун чыып келгеннер.

АЛЖИР. Сетиф хоорайга тудуг ажылдарының үезинде ажылчыннар бурунгу үениң болгаш ортаакы вектерниң сайзыралының истерин тып алганнар. Шилден кылган кылыгларны, чырыткыларны, дөрбе даштарын болгаш өске-даа чүүлдерни тып алган. Экизи-биле хевээр арткан ийи гидравликтиг механизмнер улуг үнелиг чүүлдер болган. Оларның бирээзин бистиң эрага чедир II векте, а өскезин III векте ажыглап турган.

(СЭТА).

Айтырыңар, харыылап берээли

НИИТИ ЧУРУМ ЁЗУГААР

Чээрби ажыг чылдарда колхозка, орук-тудуг черинге доктаамал трактористеп келдим. Хөй чыл ажылдаан трактористерге пенсияже үнериниң чуруму кандыгыл?

Б. КУУЛАР,
механизатор.

Хандагайты суур.

Көдээ ажыл-агыйның болгаш орук-тудуг база өске-даа ажыл-агый механизаторларынга (эр кижилерге) хамаарыштыр пенсияже эрте үнериниң кандыг-даа немелде чиигелдези көрдүнмээн. Олар нийти чурум ёзугаар 60 харлыында кыраазының пенсиязынче үнер болгаш 25 чыл дургузунда ажылдаан стажы олардан негеттинер.

А херээжен механизаторларга дараазында чиигелделерни ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1975 чылдың март 7-деги № 191 доктаалында айтып турар: 50 хар четкен болгаш 20 чыл нийти ажыл стажтыг, ооң иштинден 15 чылын механизаторлап ажылдап чораан херээжен кижиге кырааның пенсиязын тывысыр. А пенсия тывысырының нийти дүрүмү-биле херээжен кижи 55 харлыында пенсияже үнер.

Пенсияның түңүн (хемчээлин) санап үндүреринге эргежок чугула ортумак шалыңны санаарда, кол шалыңдан аңгыда тракторист-машинистерниң немелде төлевирлери база кирер. Чижээ, кайы-бир класстың тракторист-машинизи дээш немелде төлевир, чаңгыс ол-ла ажыл-агыйга бодунуң мергежилиниң аайы-биле хөй чылдарда ажылдааны база көдээ ажыл-агыйның онза чугула ажылдарын чогуур үезинде ийикпе, чок-ла болза айыткан үезинден эрте, эки шыпарлыг доосканы дээш немелде төлевирлер кирер.

М. ДАРЖАЙ,
Тыва АССР-ниң Социал хандырылга министерствозунуң пенсия айтырыгларының талазы-биле ууг инспектору.

Телевидение

МАЙ 25-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

10.00 — «Үе». Информастыг программа.
10.35 — Эртенги гимнастика.
10.55 — **«Сээң амыдыралыңда ном».**
11.40 — А. Арбузов — **«Эрги моданың комедиязы».** Москваның В. Маяковский аттыг үлегерлиг театрының фильм-шиизи.
13.25—16.05 — Чапаев.
16.05 — Африканың хосталга хүнүнге. Документалдыг фильмнер программазы. **«Ангола — МПЛА. Улус. Тиилелге». «Амилкар Кабралдың чуртунда».**
16.50 — **«Ном. Үе. Номчукчу».**
17.20 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Б. Штоколовтуң концерти.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Телемедээлер.
18.15 — Киножурнал.
18.25 — **«СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга».** Дамчыдылга.
18.50 — **«Парасолька болгаш автомобиль».** Мультфильм.
19.00 — **«КАИ-ниң экраны».** Дамчыдылга.
19.15 — Телемедээлер.
19.25 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.30 — Медээлер.
19.45 — **«Миллионнарның ленинчи университеди».** «Техниктиг депшилгениң тургустунган кезектери». (Улус ажыл-агыйынга металлды камнаар дугайында).
20.15 — **«Кады найыралдыг өг-бүле».** Музыкалыг программа. Таллинден дамчыдылга.
20.40 — **«Шудургу чорук оруу. Аныяк чоруктуң оруу».**
21.25 — **«Төрээн кижилер»** деп уран-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги сериязы.
22.30 — «Үе». Информастыг программа.
23.00 — **«Чогаадылгаже чалалга».** Документалдыг фильм.
23.30—01.40 — **ССРЭ-де Болгария Улус Республиканың культура хүннериниң хаары.** «Россия» деп төп концерт залындан дамчыдылга. Төнчүзүнде — медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.00 — **«Орус чугаа».**
18.30 — **«Аныяктарның адрестери».**

КЫЗЫЛДАН

19.30 — **«Боттарының рольдары-биле чугаалажып тура».** Телефильм.
20.40—21.10 — **«Акыннар адазы».** Телефильм.

Агаар

Бөгүн республикага бүргээр, чамдык черлерге биче чаар. Соңгу-барыын чүк угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 7—12 метр чедер. Агаарның температуразы 18—23, чамдык районнарга 10—15 градус чылыыр.

Кызылга база чаар. Хаттың дүргени секундада 10—15, хүннүң ийиги чартыында 16—21 метр чедер. Агаар дүне 6—8, хүндүс 20—22 градус чылыыр.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

КИНО

МАЙ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Өөрүшкү бухтазы»** 10.30, 13.00, 15.30, 20.50, **«Дедир харылзаа»** (баштайгы көргүзүг) 18.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Мөңге чоруктуң демдээ»** 10.15, 11.45, 15.35, **«Ылгалы чартык шак»** 17.20, **«Дээрлерден шураашкын»** 13.35, 19.10, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Икар»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Чаагай сеткил»** 15.00, 20.30, **«Ыяштуурттан мочу-сөөктер»** 16.50, 18.40 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: **«Посейдон дузалаары-биле далашкан»** 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Кызылдың автоорук техникуму

1978—1979 өөредилге чылында дараазында мергежилдерге сес болгаш он класс доосканнарны өөредири-биле чалап тур.

Хүндүскү өөредилгеге:

Автомобиль оруктарын тудары болгаш ажыглаары.

Орук машиналары болгаш дериг-херекселдери.

Үлетпүр болгаш чуртталга тудуу.

Топография.

Бот-өөредилгеге:

Автомобиль оруктарын тудары болгаш ажыглаары.

Орук машиналары болгаш дериг-херекселдери.

Автомобильдерниң техниктиг хыналдазы болгаш септелгези.

Сес класс доосканнар **хүндүскү салбырга** 3 чыл 6 ай өөренир, ортумак школа доосканнар — 2 чыл 6 ай өөренир. Топография салбырга ортумак школа доосканнар 2 чыл 10 ай өөренир.

Хүндүскү болгаш бот-өөредилге салбырларынга өөренирлер дараазында **экзаменнерни дужаар:** сес класс доосканнар математикага (аас-биле), орус дылга (диктант). 10 класс доосканнар математикага (аас-биле), орус дылга болгаш литературага (сочинение).

Национал школаның программа хемчээлинге он класс доосканкижилер сочинение орнунга изложение азы диктант бижип болур.

Директорнуң адынга киирер билдириишкинни боду экээр азы почта дамчыштыр чорудуп болур. Аңаа кожар чүүлдер болза: билииниң дугайында документ (боду-биле) № 286 хевирниң эмчи шынзылгазы, 3×4 см хемчээлдиг 4 фото-чурук; бүдүрүлгелер, колхозтар, совхозтар, организациялар өөредип чоруткан кижилер чаңгыс аай хевирниң шынзылга бижиин, күш-ажыл дептеринден ушта бижиишкинни (ону кадрлар килдизи азы бүдүрүлгелер удуртукчулары бүзүреткен турар болгаш бо негелде 2 чылдан эвээш эвес ажыл стажтыг кижилерге хамаржыр), паспортун азы төрүттүнгениниң дугайында херечилелди, шериг биледин азы келдириишкин бижиин училищеге келгеш дужаар.

Билдириишкиннерни киирериниң хуусаалары:

Хүндүскү өөредилгеге: июнь 1-ден июль 31-ге чедир, ортумак школа доосканнарның бөлүүнге июль 1-ден август 14-ке чедир.

Бот-өөредилгеге: май 3-тен август 10-га чедир, киирериниң экзаменнерин август 1-ден 21-ге чедир чорудар.

Кирериниң экзаменнерин дужаавайн хүлээп алыр кижилер: сес чыл школазын мактал бижик-биле, а он чыл школазын алдын азы мөңгүн медальдар-биле доосканнар, а ол ышкаш профессионал-техниктиг училищелерни шылгарал дипломубиле доосканазы ортумак школаны доозуп тура «Чамдык эртемнерни өөрениринге чедиишкиннери дээш» деп мактал бижик-биле шаңнатканнар, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң, ССРЭ-ниң айыыл чок чорук болгаш иштики херектер органнарының шериглериниң офицерлери, прапорщиктери, мичманнары (шериг албанындан курлавырже кадыының байдалы, хар-назыны, штат кызырылганы дээш халашкан кижилер), халашкан соонда ийи чыл четпээнде.

Кирериниң экзаменнеринге эки демдектер алгаш, конкурс чок кирерлер болза:

а) бүдүрүлгелерниң, колхозтарның, совхозтарның болгаш өске-даа организацияларның чоруткан кижилери.

б) ийи чылдан эвээш эвес ажыл стажтыг, өөренири-биле шилип алган мергежилин ёзугаар ажылдап турар кижилер, шериг албанындан халашканнар (халашкан соонда ийи чыл эртпээнде), өскүс азырадыр кижилери чок уруглар (школа-интернатты доосканының соонда).

ТЕХНИКУМНУҢ АДРЕЗИ: КЫЗЫЛ ХООРАЙ, ПРОМЫШЛЕННАЯ КУДУМЧУЗУ, 71, ТЕЛЕФОНУ: 2-48-38.

КҮШ-АЖЫЛ КУРЛАВЫРЛАРЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ОРГАННАР «Тыва тудуг» трестиң **Чаа Шагаан-Арыгда** № 18 болгаш № 20 көжүп чорууур механизастаан колонналарынга болгаш «Тыва көдээ тудуг» трестиң **Туран хоорайда, Сарыг-Сеп, Бай-Хаак суурларда** салбырларынга ажылдаар күзелдиг кижилерниң организастыг чыылдазын чорудуп турар.

Ажылдап келген кижилерни нийти чуртталга чери-биле, тускай хептер-биле хандырар, ажылдатпышаан, ажылчын мергежилге өөредир.

Организастыг чыыш ёзугаар ажылдап барган кижилер эгидиишкин чокка 200 рубльдиң дузаламчызын база алыр.

Организастыг чыыш ёзугаар ажылдаарын күзээн кижилер бодунга күш-ажыл дептерин, мурнунда чурттап турган черинден үндүр бижиткен паспорттуг болгаш шериг билеттиг болур.

Ажылга кирери-биле баар черлери:

Кызыл хоорай, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, 38, күш-ажыл курлавырларының эргелелинге, ол ышкаш **Кызылдың Кочетово кудумчузунда 29 дугаарлыг бажыңда** төлээлекчиге.

Республиканың районнарында чурттап турар кижилер — райкүүскомнарга баар.

Кемерово болгаш Барнаул аэропорттарда септелге ажылдары-биле холбаштыр Кызыл — Кемерово — Барнаул — Томск рейстериниң ужуп үнери май 23-тен июль 15-ке чедир дараазында өскерткен чурум ёзугаар болурун Кызыл аэропорту бүгү хамаатыларга дыңнадып тур:

681—682 Кызыл — Абакан — Томск рейзи Кызылдан 07.00 шакта ужуп үнгеш, Томскиге 09.40 шакта чедер болгаш Кызылга 13.15 шакта дедир келир. Ук рейсти неделяда ийи катап, понедельникте болгаш четвергте чорудар.

679—680 Кызыл — Кемерово — Барнаул рейс Кызылдан 13.00 шакта ужуп үнгеш, Кемеровога 14.30 шакта, Барнаулга 15.50 шакта чедер. Неделяда ийи катап, вторникте болгаш субботада ужар.

Барнаулдан дараазында хүнде 03.00 шакта ужуп үнгеш, Кызылга 05.50 шакта средада болгаш воскресеньеде ужуп келир (шагы Москваның-биле).

Ажылчы чоннарның дилээ-биле 615/616 Кызыл — Кызыл-Мажалык рейсти пассажирлерге эптиг үеже шилчиткен болгаш май 23-тен эгелээш воскресеньеден аңгы хүннерде ЯК-40 самолётка дараазында чурум ёзугаар ужар.

Кызылдан 04.30 шакта ужуп үнгеш, Кызыл-Мажалыкка 05.20 шакта чедер. Кызыл-Мажалыктан 05.50 шакта ужуп үнгеш Кызылга 06.30 шакта келир (шагы Москваның-биле).

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунга тыва дылга парлаар машинистка херек.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: индекс 667000

Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-33-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация база совет тургузуг килдистериниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргаңда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17531. Чагыг № 150.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00543.